

Tone Ferenc

SPOMENICE O NEMŠKIH OZEMELJSKIH ZAHTEVAH
V SLOVENIJI LETA 1940

V monografiji o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji v letih 1941—1945¹ sem v poglavju o nemških imperialističnih pretenzijah v Sloveniji in nacistični okupaciji slovenske Štajerske in Gorenjske prikazal tudi štiri spomenice z zahtevami po spremembi državne meje med Jugoslavijo in Nemčijo oziroma z zahtevami po delu slovenskega narodnega ozemlja.² Dve spomenici sem bil našel v arhivskem fondu Südostdeutsches Instituta v Gradcu (tj. Inštituta za nemštvo na Jugovzhodu),³ dve pa na mikrofilmu gradiva nemškega zunanjega ministrstva.⁴ Drugih spomenic takrat nisem poznal, ker mi še ni bilo dostopno gradivo v Političnem arhivu nemškega zunanjega ministrstva v Bonnu in Zveznem arhivu v Koblenzu. V letih 1974 in 1975 sem v teh arhivih pregledal večino gradiva, ki se nanaša na Slovenijo, in sem našel tudi nove, do sedaj neznane spomenice, in tudi gradivo, ki pojasnjuje nastanek in obravnavo že znanih spomenic. Značilno je, da so vse spomenice nastale v Gradcu in Celovcu, in sicer v ustanovah, ki sem jih navedel v omenjeni monografiji — Südostdeutsches Institutu v Gradcu in Gaugrenzlandamtu NSDAP (tj. pokrajinskem obmejnem uradu NSDAP) v Celovcu. Značilno je tudi to, da so vse spomenice sestavili poleti 1940, tj. kmalu po nemški osvojitvi Francije in nekaterih drugih zahodnoevropskih držav in takoj po delitvi vplivnih območij v Evropi med fašističnima državama Nemčijo in Italijo. Kot bomo videli, je tudi nekaj drugega tovrstnega gradiva iz tistega časa. Zaradi tega in zaradi okolnosti, da je sedaj znana večina ohranjenih spomenic in drugih podobnih virov o nemških imperialističnih pretenzijah do slovenskega narodnega ozemlja v tistem času in da vsaj do takrat, ko bodo za znanstveno delo dostopni nekateri arhivski fondi v avstrijskih arhivih, ni pričakovati nekih pomembnejših najdb, sem sklenil, da to vprašanje obdelam v posebni razpravi. Za to sem se odločil tudi zaradi tega, ker so do sedaj nemški kritiki moje knjige o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji napadali tudi razpravljanje o spomenicah iz Gradca in Celovca, skušali zmanjševati njihov pomen ali pa jih postaviti v drugi čas.⁵ In postavlja se tudi vprašanje, ali ne bi bil južno od Karavank upravičen neki »prastrah« (Ürangst), seveda nasproten tistemu, ki ga nemški šovinisti razglašajo na Koroškem.

¹ T. Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945. Maribor 1968 (navajam: Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika).

² Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 109—114.

³ Del tega fonda hrani Pokrajinski arhiv Maribor (navajam: PAM).

⁴ Arhiv Vojškega zgodovinskega inštituta v Beogradu (navajam: arhiv VII), mikrofilm iz Londona št. 3/50, posnetki H 298904—H 298920.

⁵ Tako je nek nepodpisani poročevalec o moji knjigi v A. W. R.-Bulletinu, letniku 1969, št. 2 zapisal tudi tole: »Nato govori o sistematično izdelanih načrtih za zavzetje Slovenije med dvema vojnama, načrtih, ki so se morda tu in tam pobilskovali v glavah nemško-nacionalnih Avstrijcev, jih pa gotovo niso resno presojali in v t. i. starem rajhu niso imeli nobenih pripadnikov.« O neutemeljeni in s to razpravo ponovno ovrženi trditvi dr. M. Strake glej op. 23 te razprave.

1. Nastanek prvih spomenic v Gradcu in Celovcu

Kot že rečeno, so spomenice izdelali v Südostdeutsches Institutu v Gradcu in Gaugrenzlandamtu NSDAP v Celovcu. Prvega so ustanovili sredi maja 1939 v Hofgasse 5 v Gradcu, ves čas ga je vodil dr. Helmut Carstanjen, član nacistične stranke od leta 1934, in je imel za nalogo preučevati pomembnejša vprašanja nemštva v jugovzhodni Evropi, zlasti pa njegova nacionalna vprašanja.⁶ Gaugrenzlandamt v Celovcu pa so ustanovili po navodilu Hitlerjevega namestnika v NSDAP Rudolfa Hessa z dne 3. februarja 1939, namestili so ga v Gasometergasse 6 in mu za vodjo določili Aloisa Maierja Kaibitscha, člana nacistične stranke od leta 1934.⁷

V navedenih ustanovah so prve spomenice izdelali med 8. in 11. julijem 1940. Že to da slutiti, da jih niso začeli sestavljati samodejno, temveč na neko pobudo ali poziv. Kot bomo videli, je vsaj za spomenico, ki so jo sestavili v Südostdeutsches Institutu v Gradcu, znano, da sta jo želela urad ministra dr. Arthurja Seyssa-Inquarta na Dunaju oziroma v Haagu na Nizozemskem in nemško zunanje ministrstvo v Berlinu. Dr. Seyss-Inquart je bil namreč državni namestnik »in vodja deželne vlade« za bivšo Avstrijo na Dunaju, od maja 1940 dalje pa državni komisar za zasedeno Nizozemsko v Haagu. Morda lahko domnevamo, da sta tudi spomenici, ki so ju tiste dni sestavili v Celovcu, želela ta dva urada.

Najprej je vodja pokrajinskega obmejnega urada NSDAP v Celovcu, esesovski podpolkovnik Alois Maier Kaibitsch 8. julija 1940 sestavil spomenico o Mežiški dolini, čez nekaj dni pa še spomenico o jeseniškem trikotniku. V prvi spomenici, ki obsega tri in pol strani besedila, je najprej poudaril, da je Mežiška dolina (okrog 360 km² in okrog 20.000 ljudi) vedno spadala h Koroški, dokler je ni od nje odtrgal nasilni mir v St. Germainu in jo priključil k Jugoslaviji. Železnica Celovec—Maribor, ki pelje skozi Mežiško dolino, je del prometnega trikotnika Gradec—Bruck—Št. Vid ob Glini—Beljak—Celovec—Gradec, vendar se mora potnik, ki želi iz pokrajinskega glavnega mesta Celovec naravnost priti v okrogno mesto Wolfsberg, peljati čez jugoslovansko ozemlje. Vsa Mežiška dolina se zaradi svoje naravne omejenosti že po naravi nagiba h Koroški in je bila dolgo časa tudi njen sestavni del. Ko je opisoval gospodarski pomen območja, je Maier Kaibitsch poudaril, da glavno bogastvo pomenita rudnika svinca v Mežici in Črni ter da se mora industrija Mežiške doline za svoj nastanek in razcvet zahvaliti »izključno nemški ustvarjalnosti in podjetniški volji«. Pri opisu jezikovnih in narodnostnih razmer je prikazal lažno sliko, ko je trdil: »Čeprav del prebivalstva uporablja vindišarski občevalni jezik, je v Mežiški dolini pretežni del tega prebivalstva nemški.« Neutemeljeno je sklepal, da bi se pri plebiscitu, če bi ta leta 1920 zajel tudi Mežiško dolino, več kot polovica prebivalstva izrekla za Avstrijo. Spomenico je Maier Kaibitsch sklenil z lažno trditvijo: »Še danes so razmere v Mežiški dolini takšne, da hoče večina prebivalstva nazaj h Koroški in Nemčiji. To upanje in ta goreča želja sta iz dneva v dan večji in kljub ostrim osamitvenim ukrepom, ki jih izvaja jugoslovanska vojska, prihajajo prav vsak dan odposlanci nemških Mežičanov na Koroško z željo in namero, da Mežiška dolina ne bi bila pozabljena nemška dežela.«

⁶ PAM, fond Südostdeutsches Instituta (navajam: SODI), fasc. 1, sestavek o nalogah tega instituta.

⁷ O A. Maierju Kaibitschu in njegovem delu za nacistično stranko glej T. Ferenc: Organizacija in njen vodja v službi nacizma. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XIV/1974, št. 1-2, str. 260—270.

Spomenici je Maier Kaibitsch priložil zemljevid Koroške, na katerem je posebej začrtal meje območij, ki so po letu 1918 prišle pod Jugoslavijo in Italijo (Mežiška dolina I, Jezersko II in Kanalska dolina III). Na zemljevidu pa je še zarisana ena meja, in sicer med radovljiškim in kranski okrajem; kar pa je bilo že vprašanje nove spomenice.⁸

Spomenico je Maier Kaibitsch takoj poslal naprej; en izvod je dobil tudi salzburški gauleiter dr. Friedrich Rainer, koroški rojak, ki jo je prek svojega adjutanta Lea Kreinerja 16. julija 1940 posredoval referentu v oddelku »Nemčija« nemškega zunanjega ministrstva in članu Ribbentropovega pribočništva⁹ SS-Oberführerju Rudolfu Likusu v grad Fuschl pri Innsbrucku.

Verjetno je tam tisti čas prebival nemški zunanji minister Joachim von Ribbentrop, ki je tako tudi na ta način dobil Maier Kaibitschevo spomenico. Po tem, da je Maier Kaibitsch poslal najprej samo eno poslanico, bi lahko sklepali, da se je s tem zelo mudilo in niso utegnili počakati še na drugo. Maier Kaibitsch je namreč že sestavljal spomenico o »jeseniškem trikotniku«. To spomenico, ki ima 4 strani, je Maier Kaibitsch datiral samo z mesecem julijem 1940. V njej je najprej povedal, da je imel t. i. jeseniški trikotnik »na pariških mirovnih pogajanjih glede na svoj obseg popolnoma neprimerljiv pomen«. Pod pojmom jeseniški trikotnik so razumeli tudi dolini obeh Sav, tj. Save Bohinjke in Save Dolinke, ki sta se zabili kot klin med nekdanjo Avstrijo in Kraljevino Italijo. Potem ko je zemljepisno in gospodarsko opisal to območje ter poudaril pomen železarstva in prometnih zvez, je Maier Kaibitsch navedel, da si je Italija na mirovnih pogajanjih prizadevala, da bi imela v tem predelu neposredni stik z Avstrijo in da bi naj jeseniški trikotnik spadal k Avstriji, vendar je temu zelo nasprotovala Velika Britanija. Vprašanje pa je ostalo odprto prav do sklenitve rapalske mirovne pogodbe, ki je jeseniški trikotnik prisodila Jugoslaviji. Nato je navedel statistiko upadanja prometa na železnicah Celovec—Podrožca, Beljak—Podrožca, Podrožca—Jesenice in Jesenice—Trst v letih 1914, 1922 in 1935, poudarjal škodljive posledice razkosa najkrajše železniške zveze med Berlinom in Trstom ter na koncu sklenil:

»Treba je torej poskrbeti za to, da bi lahko bile popolnoma in v celoti izrabljene vse dane prometne značilnosti in da bi padle vse prometne ovire. Nevzdržno je tudi to, da več kot 1000 km dolge železniške zveze od Berlina do Trsta seka le 40 km dolg kos, ki teče po tujem carinskem območju in ovira neposredni železniški promet med rajhom in Trstom.

Ovire, ki hromijo promet v jeseniškem trikotniku je torej treba na nek način odstraniti, in sicer ali s priključitvijo k velikemu nemškemu rajhu ali najmanj z ustvaritvijo koridorja. Prva rešitev bi bila pravilna tudi z vojaškega gledišča.«

Tej spomenici je Maier Kaibitsch dodal dve prilogi, in sicer dve skici. Na prvi je prikazal obseg jeseniškega trikotnika, ki zajema severozahodni del Gorenjske z Radovljico vred, kljub temu da to mesto ne leži tik železniške proge Podrožca—Jesenice—Bohinjska Bistrica—Podbrdo. V »jeseniški trikotnik« je vključil kar ves radovljiški okraj. Na drugi pa je prikazal glavne

⁸ Politisches Archiv Auswärtigen Amtes in Bonn (navajam: PAAA Bonn), Pol. XII, Bd. 7, Italien, Die Grenzen des Deutschen Reiches in Krain und Süsteiermark insbes. Asslinger Dreieck u. Miesstal 1940, Maier Kaibitscheva spomenica »Das Miesstal« 8. julija 1940.

⁹ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Kreinerjev dopis 16. 7. 1940.

železniške zveze med Trstom in Berlinom ter razdaljo med njima, če tečejo čez jeseniški trikotnik ali mimo njega (čez Maribor, Ljubljano in Rakek).¹⁰

Obe spomenici je Maier Kaibitsch najprej izročil vladnemu predsedniku za Koroško dr. Wladimirju Pawlovskemu in okrožnemu vodji NSDAP dr. Karlu Pachnecku, ki je nadomeščal odsotnega namestnika gauleiterja NSDAP za Koroško Franza Kutschero (ta je bil tisti čas v vojski v Franciji), torej najvišjima upravnima in strankinima funkcionarjema v Koroški. Nato pa ju je 24. julija 1940 poslal tudi »uradu pooblaščenca NSDAP za zunanjepolitična vprašanja (Ribbentropov zunanji urad)«, a sta že 26. julija prispeli v Ribbentropovo zunanje ministrstvo, in sicer v strankin referat v oddelku »Nemčija«, kjer so ju registrirali pod št. 470 g. V spremnem dopisu je zapisal:

»V primeru Mežiške doline in Dravograda gre za staro koroško območje, ki ga je mirovna pogodba v St. Germainu protipravno in v nasprotju z željo prebivalstva brez plebiscita odtrgala od Koroške.

Kot je razvidno iz spomenice, so tako imenovani »jeseniški trikotnik« žele po zlomu avstrijske monarhije predvidevali kot nekakšno nadomestilo za deželo Koroško. Dodelitev tega jeseniškega trikotnika Koroški oziroma Nemčiji bi bila ne samo iz gospodarskih, temveč ne nazadnje tudi iz vojaških razlogov ne samo razumljiva, ampak potrebna. Pri tem opozarjam, da npr. tudi meje na Karavankah nikakor ne gre označevati kot neke zadovoljive vojaške meje, ker poteka po samem grebenu in s teh obvladujočih vrhov sosednja država gleda daleč v nemško deželo. Karavanke same so tudi z naše strani strme in težko pristopne, medtem ko so na drugi strani prav do vrhov porasle z gozdovi in košenicami. Verjamem, da ravno pomena vprašanja jeseniškega trikotnika ne gre podcenjevati in si zato dovoljujem, da v sporazumu in po pooblastilu z vodstvom pokrajine pooblaščenega okrožnega vodje tudi vašemu uradu izročim spomenico o Jesenicah in Mežiški dolini.«¹¹

Po vsebini tega spremnega dopisa lahko sklepamo, da Maier Kaibitsch in tisti, katerih težnje je izražal v navedenih spomenicah, niso bili zadovoljni z državno mejo niti med Korenom in Ljubeljem niti med Ljubeljem in Peco. Pričakovati je bilo, da se bo to nezadovoljstvo jasneje izrazilo v neki novi spomenici.

Tisti čas so tudi v Südostdeutsches Institutu v Gradcu hiteli s sestavljanjem spomenice. Njegov vodja dr. Helmut Carstanjen je do takrat napisal in objavil nekaj lažnih znanstvenih razprav o nemštvu v slovenski Štajerski in Prekmurju in je tudi večji del slovenskega prebivalstva v teh pokrajinah razglasil za Vende ali Vindišarje, ki naj bi sicer govorili slovenskemu jeziku sorodno narečje, čutili pa bi nemško.¹²

Carstanjenova spomenica, ki ima naslov »Južna meja Štajerske« (Die Südgrenze der Steiermark) in podnaslov »Krivica pariških predmestnih pogodb nasproti nemškemu ljudstvu« (Ein Unrecht der Pariser Vorortsverträge am deutschen Volk), ima pet zemljevidov z obsežnejšimi pojasnili. Zemljevidov nisem mogel najti, pojasnila pa so ohranjena v več izvodih celo v štirih arhivskih fondih. Pojasnila so sestavljena tako, da povezana v celoto že sama zase sestavljajo spomenico, ki se glasi:

¹⁰ PAAA, Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Maier Kaibitscheva spomenica »Das Dreieck von Assling« iz julija 1940. Pr. Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 109–110.

¹¹ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Maier Kaibitschev dopis 24. julija 1940.

¹² Več o tem glej Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji, str. 85–89.

»List 1

Saintgermainski diktat je skoraj tretjino Štajerske prisodil Jugoslaviji. S tem je brez plebiscita in proti volji njenega nemškega in vindišarskega prebivalstva odtrgal od strnjenega nemškega ozemlja stoletja staro območje rajha.

List 2

Nova prisilna meja je razrezala notranjeavstrijski prometni trikotnik Bruck—Maribor—Beljak in tako odvzela obema pokrajinama Štajerski in Koroški edino dolinsko zvezo Gradec—Maribor—Celovec.

Koroška Labotska dolina je bila odrezana od vsega železniškega prometa z drugimi predeli pokrajine. Prebivalci Labotske doline morajo uporabljati prehodni vlak čez jugoslovansko ozemlje, če hočejo priti v Celovec. Radgono, sedaj najjužnejše mesto rajha, je prisilna meja oropala skoraj vsega njenega zaledja.

List 3

Nacionalni Slovenci, ki so v Spodnji Štajerski prišli k moči samo po volji Francije, so tam z zatiralnimi ukrepi popolnoma uničili cvetoče nemško kulturno življenje.

List 4

Z vseh strani zaprti celovski kotlini odgovarja v Štajerski na vzhod odprt polkrog. Njegovo severno in zahodno mejo tvori notranjeavstrijsko obrobno gorovje, njegov južni konec vitanjska črta.¹³

Južno od te črte leži savinjska krajina. Ona tvori prostorsko lastno, vase zaprto pokrajino, ki pa je lahko povezana tako s severnim kot z južnim sosednjim območjem. Zgodovina, kultura in prebivalstvo jo vendar najtesneje povezujejo z ostalo Štajersko.

Današnja državna meja teče skozi štajerski jedrni prostor. Ona pomeni za Štajersko tisto, kar je za Koroško pomenilo razbitje koroške kotline, ki so ga načrtovali Slovenci ob razbitju monarhije.

List 5

Sedanja meja je strateško kar najbolj neugodna. Za našega južnega mejaša bo vedno pomenila mik za nadaljnje aspiracije do štajerskega in koroškega ozemlja. Slovenci so kljub uradnemu državnemu prijateljstvu in enakemu razmerju moči prav do sedaj pred vso javnostjo izražali ustrezne zahteve.

Če bi Maribor kdaj spadal v vplivno območje neke druge velesile, ta ne bi imela na poti od tukaj do črte Visoke Ture—Semmering nobenih naravnih ovir pri nadaljnjem prodiranju čez Gradec in Celovec.

Ne glede na nadaljnji razvoj delov ostale Jugoslavije je za pokrajini Štajersko in Koroško poprava današnje štajerske južne meje življenjska potreba.

Smiselni prostorski zaključek bi lahko tudi v Štajerski našli samo v nadaljevanju brennerske in karavanške meje Tirolske in Koroške.

Za novi potek južne meje Štajerske so tri možnosti:

a) Stara štajerska deželna meja na Savi in Sotli.

Ta potek meje bi ustrezal zgodovinski in kulturni enotnosti Štajerske.

¹³ Pod »Weitensteinerzug« so takrat razumeli črto, ki gre od Karavank čez Smrekovec, Basališče pri Vitanju, južno od Konjic, Boč in Donačko goro do slovensko-hrvaške narodne meje. Za državno mejo med Jugoslavijo in Avstrijo na tej črti sta se po prvi svetovni vojni zelo zavzemala graška univerzitetna profesorja dr. Hans Pirchegger in dr. Robert Sieger. Glej Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 78—81.

b) Nadaljevanje Karavank čez Kamniške Alpe in grebene gora severno od Save (laška črta).

To je črta: Ojstrica v Kamniških Alpah—stara štajerska deželna meja—Velika planina—Huda jama—južno od Laškega—Sv. Lenart—Voluš—Rudnica in v zahodnovzhodni smeri na staro štajersko deželno mejo. Ta meja bi pustila slovensko-hrvaškemu področju južno od nje ležeči prostor z železniško zvezo Ljubljana—Zagreb, železniškim križiščem Zidani most in tudi premovalniško območje Trbovlje in Hrastnik.

c) Nadaljevanje Karavank in vitanjske črte.

To je črta: bivša koroška deželna meja—južno od Uršlje gore in Hude luknje—čez Kozjak in Stenico—Boč—Donačko goro in v zahodnovzhodni smeri na staro štajersko deželno mejo. S to mejo bi ponovno priključili k rajhu vse Podravje z glavnima mestoma Mariborom in Ptujem, medtem ko bi Savinjska krajina skupaj s predkrajem Celjem ostala zunaj meje. Vitanjska črta je najsevernejša črta, ki jo lahko imamo za nadaljevanje Karavank.¹⁴

Državni namestnik in gauleiter NSDAP za Štajersko dr. Sigfried Uiberreither je to spomenico ali kot je napisal »zahtevano kartografsko gradivo s kratkim spremnim besedilom« 11. julija 1940 poslal naravnost zunanjemu ministru Ribbentropu. Iz spremnega dopisa je razvidno, da je to storil na njegovo željo. Uiberreither je hkrati s hvaležnostjo vzel na znanje, da ga je Ribbentrop v prihodnjih dneh pripravljen sprejeti v Berlinu.¹⁵

Drugi dan, tj. 12. julija 1940, je dr. Carstanjen poslal spomenico profesorju dr. Franzu Wehofsichu pri državnem komisarju za zasedena območja Nizozemske dr. Arthurju Seyss-Inquartu v Haagu.^{16a} V spremnem dopisu je navedel, da jo pošilja na poziv urada ministra dr. Seyssa-Inquarta. O spomenici je povedal še tole:

»Spomenico sestavlja besedilo k 6 skicam. Te pa od včerajšnjega poziva do tega časa še rišejo. Žal pa jih ni bilo mogoče končati do odhoda današnjega letala. Končali jih bomo danes v popoldanskih urah in jih takoj poslali s sledečo pošto. Spomenica in skice tvorijo enotno celoto. Spomenico in spodaj navedeno gradivo pošiljam v naprej, ker je urad ministrstva včeraj to izrecno želel.«¹⁶

Poleg spomenice je dr. Carstanjen poslal dr. Wehofsichu tudi »kratko poročilo o vedenju Slovencev od začetka akcije v Norveški do zloma Francije« in »nekatera posebno značilna poročila Südostdeutsches Instituta o ukrepih Slovencev od začetka vojne jeseni 1939« ter o tem dejal:

»Pod 2. in 3. navedeno gradivo jasno dokazuje, da Slovenci izrabljajo nemške izjave o državnih mejah kot neomejeno pooblastilo, da bi lahko nadaljevali rovarjenje proti rajhu in zlorabljali volksdeutscherje. Oni imajo samo po sebi umeven pogoj za ohranitev ozemeljskega statutsa quo, ki v nobenem primeru ne izpolnjuje varstva prijateljske nevtralnosti do rajha. Bel-

¹⁴ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Carstanjenova spomenica »Die Südgrenze der Steiermark« iz julija 1940.

¹⁵ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Uiberreitherjev dopis 11. 7. 1940 in priložena spomenica »Die Südgrenze der Steiermark«.

^{16a} Franz Wehofsich, doma iz Gradca, je bil Siegerjev in Haushoferjev študent, od leta 1933 vpisan v NSDAP, leta 1934 so mu odvzeli avstrijsko državljanstvo v zveznem vodstvu Volksbunda für das Deutschtum im Ausland je bil referent za avstrijska vprašanja, sodelavec v Büro v. Kursell in nato v vodstvu Volksdeutsche Mittelstelle referent za jugovzhodno Evropo. Glej v: H. A. Jacobsen: Nationalsozialistische Aussenpolitik 1933–1938. Frankfurt am Main – Berlin 1968, str. 228, 232 in sl., 238, 243, 702.

¹⁶ Bundesarchiv in Koblenz (navajam: BA Koblenz), Seyss-Inquart/23, Carstanjenov dopis 12. julija 1940 in spomenica »Die Südgrenze der Steiermark«.

grad ali ni mogoč — zaradi nenehnega vpliva slovenskih klerikalcev — ali ni hotel nastopiti proti protinemškemu hujskanju v Sloveniji.¹⁷ ...

Dr. Carstanjen je spomenici priložil tudi sestavek H. Volkmarja (kar je psevdonim za dr. Huga Suettea), »Untersteier die deutsche Südostmark«, svojo knjigo »Volkstum und Sprache in der Untersteiermark« in rokopis dr. Hermann Iblerja »Des Reiches Südgrenze in der Steiermark«, za katerega je navedel, da je bil »izgotovljen za zaupno uporabo v uradih rajha«. Hkrati je opozoril, katerá poglavja posebej obravnavajo najpomembnejša vprašanja slovenske Štajerske.¹⁸

Nekoliko pozneje se kot dodatek Carstanjenovi spomenici »Die Südgrenze der Steiermark« verjetno tudi v Südostdeutsches Institutu v Gradcu sestavili »dopolnitvene pripombe k možnostim za smiselno razmejitve« na jugu Štajerske, zarisanim na zemljevidu 1 : 200.000. Te pripombe tudi dopolnjujejo tisti del spomenice, ki razpravlja o treh možnostih za novo državno mejo na Štajerskem, saj celo ponavljajo nekatere stavke spomenice.

Glede prve možnosti, tj. nove razmejitve na Savi in Sotli, pravi, da bi jo lahko upoštevali kot zaključek Štajerske, če bi jo

a) bi spet postala del rajha. Kranjska preko Save ali vsaj deli nekdanje vojvodine (Kranjske — op. T. F.), ali če bi jo imeli vsaj kot ožjo interesno območje Nemčije, ali

b) bi bila Sava tudi dalje jugovzhodno v Hrvaški interesno območje rajha, ali

c) ne bi bilo pomislekov, da bi prišla pod Nemčijo z mejo na Savi tudi spojka črte Ljubljana—Zagreb.«

Glede druge možnosti, tj. nadaljevanje meje od Karavank čez Kamniške planine in gorske grebene severno od Save (t. i. laška črta), pravi:

»Takšna razmejitev bi bila popolnoma v okviru mejnega popravka. Upošteva ozir, da ne moti organskih zvez slovensko-hrvaškega področja. Zato mu prepušča nekdanji štajerski kos Save z železniško zvezo Ljubljana—Zagreb in bi se s tem odpovedali tudi železniškemu vozlu Zidani most, staremu nemškemu mestu Brežice in premogovnemu območju Trbovlje in Hrastnik.

Od treh gorskih vrst med Celjem in Savó smo izbrali srednjo, čeprav je razmeroma najnižja. Gore, ki jo nadkriljujejo na severu, bi nudile strateško zaščito mestu Celju, tiste pa, ki so južno od nje, pa bi jo nudile savski črti.«

Glede tretje možnosti so »dodatne pripombe« v spremenjenem vrstnem redu ponovile stavke spomenice, dodale pa so samo to:

»S tem bi podeželska glavna obrambna cona na vitanjski črti izgubila svoj dragoceni predprostor.«¹⁹

Kot sem že povedal v razpravi o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji, je bila tretja možnost ali varianta nekdanja avstrijska minimalna zahteva po meji, ki naj bi tekla po vitanjski črti in smo to zahtevo lahko od leta 1919 dalje pogosto srečavali v nemški publicistiki in lažni znanstveni literaturi. Zanimivejši sta zagadatelj drugi dve možnosti ali varianti. Zanimivost prve, ki zahteva kar vso slovensko Štajersko, je med drugim v tem, da se več ne zadovolji enostavno z mejo na Savi in Sotli, temveč hoče še vsaj dele Kranjske, kar so si nacisti čez nekaj mesecev ob razkosanju Slovenije tudi

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ PAM, fond SODI, fasc. 1, »Ergänzende Bemerkungen zu den auf der Karte 1 : 200.000 eingezeichneten Möglichkeiten einer sinnvollen Grenzziehung im Süden der Steiermark.« (navajam: Ergänzende Bemerkungen).

vzeli. Druga varianta pa je zanimiva tudi po tem, ker je dotlej še ni nihče javno postavil in je tudi potlej ne bomo več srečovali. Kaže, da so drugo in tretjo varianto predvidevali le za primer, če bi prišlo samo do mejnih popravkov, ne pa tudi do razkosanja Slovenije.²⁰

V »dodatnih pripombah« so nacisti tudi, kolikor mi je znano, prvič postavili zahtevo po priključitvi velikega dela Prekmurja k nemškemu rajhu, pri čemer jim je bil prav gotovo za osnovo Carstanjenov članek »Das Deutschtum des Übermurgebietes (Prekmurje)« iz 1933. leta.²¹ To zahtevo so pojasnjevali takole:

»Posebnega pojasnila potrebuje predlagana razmejitev v Prekmurju. Prekmurje je pred vojno spadalo pod Madžarsko. Kakor je razvidno s priloženimi skice, so vzhodni predeli madžarski, zahodni pa nemški. Vmes so Prekmurci, odlomek slovenskega naroda, ki je zaradi svojega posebnega zgodovinskega razvoja dosegel popolnoma lastno obliko. Odgovarjajoč večjim sosednjim narodom, težijo Prekmurci na zahodu Prekmurja k rajhu (sic!), na vzhodu pa k Madžarski. Upoštevajoč to in glede na dejstvo, da bi Prekmurci po korekturi južne štajerske meje popolnoma obviseli v zraku, se zdi popolnoma smiselno, da bi jih razdelili med Madžarsko in rajh. Zato predlagamo, da nova meja od točke vzhodno od Mote ne bi šla po Muri navzgor, kakor je šla nekdanja meja med Spodnjo Štajersko in Madžarsko, temveč bi naj v smeri jug—sever razpolavljala Prekmurje. Meja, ki jo predlagamo, naj bi pri Sv. Katarini zapustila današnjo Jugoslavijo. Toda tudi dalje naj ne bi tekla po današnji meji rajha, temveč naj bi vključila tiste kraje, za katere bi morebiti pri korekturi meje z Madžarsko predlagali, da bi jih priključili k rajhu.«²²

Verjetno je imel spomenico o »južni meji Štajerske« in te »dodatne pripombe« pred očmi nekdanji sodelavec Südostdeutsches Instituta v Gradcu, dr. Manfred Straka, ko je v svoji knjigi »Untersteiermark unvergessene Heimat« na strani 110 zapisal: »Izdelani so bili trije predlogi, od katerih je prvi predvideval vrnitev jezikovno mešanega ozemlja z Mariborom in Ptujem do črte greben Pohorje—Drava, drugi, ki je postavljajl južno mejo na vitanjsko črto—Haloze, medtem ko je tretji vključeval v rajh tudi Savinjsko dolino s Celjem in postavljajl mejo na savsko in bohorsko črto na razvodnici med Savinjo in Savo. Same doline Save, stare štajerske južne meje, si nismo upali zahtevati.«

Od predlogov, ki jih omenja dr. Straka, sta dva enaka možnostim ali variantam, ki jih vsebujejo spomenica in dodatne pripombe. Dr. Straka se pa nalašč ali pa slučajno ne spominja več predloga za mejo na reki Savi ali celo neke na Kranjskem, oziroma namesto tega predloga omenja enega od Pircheggerjevih iz leta 1919, to je mejo na grebenu Pohorja. Toda takšnega predloga, najminimalnejšega, kot ga je omenih Pirchegger, potlej ni nihče več postavil, najmanj pa Südostdeutsches Institut in Gaugrenzlandamt. Straka prikazuje, kot da bi bili te predloge dali šele potem, ko je nemška vojska že zasedla slovensko Štajersko ali ko se je na zasedbo že pripravljala, tj. konec marca in v začetku aprila 1941. Toda do sedaj navedeni podatki trdno dokazujejo, da je spomenica o južni meji Štajerske nastala že v prvi polovici

²⁰ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 110—111.

²¹ G. Werner, Graz: »Das Deutschtum des Übermurgebietes (Prekmurje)«, v: Geographischer Jahresbericht aus Österreich, XVII. Bd., 1933, str. 76—90.

²² PAM, fond SODI, fasc. 1, »Ergänzende Bemerkungen«. Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 111.

julija 1940, dodatne pripombe, ki jo dopolnjujejo, pa tudi niso mogle nastati mnogo pozneje.²³

Tisti čas sta Maier Kaibitsch in dr. Carstanjen dobila tudi nalogo, naj nemškemu zunanjemu ministrstvu poročata o vsem zanimivem, kar se dogaja onkraj državne meje. Maier Kaibitsch je 1. avgusta pisal zunanjemu ministrstvu, da mu bo odslej sproti pošiljal vsa poročila o Jugoslaviji in je neko tozadevno pismo zunanjega ministrstva popravil v toliko, da ga niso opozorili, naj zanimiva poročila, ki jih dobiva in ki jih je posredoval že vladnemu predsedniku, gestapu in varnostni službi, pošilja tudi zunanjemu ministrstvu. Na koncu pisma je pripisal vprašanje, ali so že sprejeli njegovi spomenici o Mežiški dolini in jeseniškem trikotniku. V gradivu je res nekaj Maier Kaibitschevih obveščevalnih poročil o razmerah južno od državne meje.²⁴

Pobuda za izdelavo spomenic z zahtevo po priključitvi slovenskih predelov k Nemčiji je torej prišla v Celovec in Gradec v začetku julija 1940. Upravičeno je vprašanje, zakaj ravno v tem času. Nemška stran je že precej časa, vsaj nekaj mesecev, zagotavljala italijanski, da je Jugoslavija italijansko vplivno območje; če bi šlo samo za natančnejšo razmejitev njunih vplivnih območij, bi to lahko storili že prej, zlasti pa tedaj, ko je bil napad Italije na Jugoslavijo (maj 1940) samo še vprašanje nekaj dni. Zakaj se je pa sedaj, ko je Hitler odvrčal Mussolinija od njegovega namena »rešiti jugoslovansko vprašanje«, tako zelo mudilo, da so morali spomenice odposlati kar brez prilog in so morali v Gradcu zemljevide risati celo ponoči, da bi jih poslali za besedili? Zato vprašujem, ali ni morda spodbuda za izdelavo spomenic povezana s širšo Hitlerjevo strategijo v tistem času. Po Hillgruberjevih raziskavah razvoja Hitlerjeve strategije v letih 1940 in 1941,²⁵ je Hitler, ki je nenehno zasledoval cilj uničiti Sovjetsko zvezo, še več kot mesec dni po zavzetju Francije, Belgije, Nizozemske in Luxemburga naivno pričakoval, da bo Velika Britanija v bližnji prihodnosti pripravljena skleniti mir z Nemčijo, in sicer tako, da bo priznala Nemčiji pravico do gospodstva v celinskem delu Evrope, medtem ko bi ji Nemčija priznala pravico do imperija, ki bi si ga lahko celo povečala s francoskimi kolonijami. Naslonjena na hrbet Velike Britanije, ki bi imela pogled uprt čez ocean, naj bi Nemčija čimprej začela svoj pohod proti Sovjetski zvezi, čeprav jo je že skoraj leto dni z njo vezal pakt o prijateljstvu in nenapadanju. Ravno konec junija in začetek julija 1940 naj bi Hitler pričakoval, da bo Velika Britanija pritrdilno odgovorila na njegova pričakovanja za sklenitev miru in v teh pričakovanjih je celo odložil svoj govor v reichstagu za več kot deset dni (z 8. na 19. julij 1940). V tem smislu je tudi razumeti tisti del Hitlerjevega pogovora s Ciano 7. julija 1940, v katerem je odgovarjal na Cianovo razlago italijanske osvajalne politike v jugovzhodni Evropi, ko je dejal, da ne vidi nobenega problema, če bi bila Anglija zlomljena ali če bi bil z njo sklenjen mir, dokler pa to ni doseženo,

²³ Dr. Manfred Straka je polemiziral s temi mojimi trditvami in ponovno zagotavljal, da so spomenice sestavljali tik pred napadom Nemčije na Jugoslavijo. Pravi takole: »Ferenc piše (str. 112), da naj bi bilo zame značilno, da delam tako, kot bi bili ti predlogi napravljeni šele potem, ko se je nemška vojska pripravljala na zasedbo Spodnje Stajerske, torej konec marca ali začetek aprila 1941. Temu nasproti lahko samo ponovno in s poudarkom ugotovim, da je bilo res tako in da je bila pred tem časom glede na odnose z Jugoslavijo najstrožje prepovedana vsaka razprava v tej smeri.« (Manfred Straka: Die Untersteiermark in Geschichte und Gegenwart. Volkstum zwischen Moldau, Etsch und Donau. Festschrift für Franz Hieronymus Riedl. Wien—Stuttgart 1971, str. 72.)

²⁴ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Maier Kaibitschevi pismi 1. 8. 1940.

²⁵ Andreas Hillgruber: Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940—1941. Frankfurt am Main 1965, str. 144—277.

lahko zaradi sporâ na Balkanu pride do velikih problemov, ko bi Anglija in Rusija lahko odkrili njune skupne interese. Na drugi strani pa si je Hitler ravno takrat začel prizadevati, da bi zavrl dejavnost Sovjetske zveze in širjenje njenega vpliva v jugovzhodni Evropi; kar dokazujejo njegovi pogovori z državniki jugovzhodne Evrope (10. 7. Madžarska, 26. 7. Romunija, 27. 7. Bolgarija), ki so, kot smo videli iz pisma urada šefa varnostne policije in varnostne službe, vzbudili pri Nemcih v Sloveniji upanje na priključitev k rajhu), prizadevanja, da bi izgladil njihova nasprotja zaradi ozemeljskih zahtev itd. Ravno tisti čas je začel uresničevati namen, da vključi v nemško vplivno območje vso jugovzhodno Evropo, kolikor njen zahodni del ni bil že v italijanski vplivni coni in da postavi Sovjetsko zvezo pod izvršeno dejstvo, kljub zvezi o posvetu, ki ga je predvidevala določba pakta o nenapadanju in prijateljstvu med Nemčijo in Sovjetsko zvezo.

Tukaj ne moremo razpravljati o nadaljnjem razvoju Hitlerjevih strateških zamisli, ki so glede vojne s Sovjetsko zvezo do 10. avgusta 1940 prešle še kar dve fazi, pač pa naj opozorimo še na nek dokument, ki lahko tudi priča, da so spomenice v Celovcu in Gradcu nastale v okviru nekih širših zamisli. Dne 27. junija 1940 je vodja Volksmittelstelle, ustanove, ki je imela nalogo skrbeti za nemštvo v inozemstvu, esesovski general, Werner Lorenz izdelal pet strani dolg »zapisek o nemški narodni skupini v Jugoslaviji« in ga poslal nemškemu zunanjemu ministrstvu. Potem ko je predstavil to narodno skupino, je v poglavju »morebitne možnosti za rešitev« napisal:

»Če bi Jugoslavija kljub nasprotnemu pričakovanju stopila v vojno na strani naših nasprotnikov, za kar pa do sedaj ni bilo nobenih znamenj, bi lahko z nacionalnega stališča postavili tele cilje:

1. Območje ob meji Koroške in Štajerske, ki ga, kot to prikazujeta priložena zemljevida, pretežno ali občutno naseljujejo Nemci (primerjaj priložena zemljevida), naj bi bilo spet vključeno v rajh zlasti pa območje Maribora in Karavank.

2. Nemške jezikovne otoke, ki ležijo južno od tu, bi le težko priključili k rajhu, ker bi te predele v primeru vojne najbrž zahtevala Italija za svoje vplivno območje. V nacionalnem pogledu bi lahko iskali rešitev v preselitvi.

3. Nemško narodno ozemlje Vojvodine (Baranja, Bačka in Banat) s priključujočimi se naselbinami v Sremu in Slavoniji se v zemljepisnem pogledu nadaljuje za nemškim narodnim ozemljem v južni Madžarski in romunskem Banatu. To nepretrgano ozemlje so po koncu svetovne vojne razdelili med tri države, Madžarsko, Romunijo in Jugoslavijo. V primeru politične preureditve bi pričakovali, da bo za vso tam naseljeno narodno skupino sprejeta enotna rešitev.«²⁶

Morda smemo v zvezi s tem Lorenzovim zapisom domnevati, da so v drugi polovici junija 1940 nekatere nemške vrhovne ustanove dobile naročilo, naj povedo svoje mnenje glede »preureditve v jugovzhodni Evropi«. Vendar do sedaj v njihovih razen redkih izjem slabo ohranjenih arhivskih fondih, ki jih hranijo in še urejajo v Bonnu, Koblenzu in Potsdamu, nisem našel takšnih dokumentov.

²⁶ PAAA Bonn, Inland II g, Bd. 236, Kult. 2121 g, Lorenzov zapisek 27. 6. 1940; pr. Ferenc, Naciistična raznarodovalna politika, str. 109. Zemljevida, ki ju omenja Lorenz v prvi točki svojega sklepa, sta zemljevida »Südkärnten« in »Untersteiermark« iz skupine zemljevidov »Deutsches Volkstum jenseits der Grenzen«, ki jo je izdelal A. H. Ziegfeld. K svojemu zapisu je Lorenz priložil tudi članke o Kranjski, Kočevski, Bački in Banatu iz »Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums«. National Archives Washington, mikrofilm T-120, navitek 1306, posn. 488977-982.

2. Obravnava prvih spomenic v Berlinu

Spomenic, ki so jih v prvi polovici julija 1940 izdelali v Gaugrenzlandamtu v Celovcu in Südostdeutsches Institutu v Gradcu, niso poslali samo zunanjemu ministrstvu in Seyss-Inquartovemu uradu v Haag, temveč tudi drugim političnim in upravnim ustanovam v Berlinu ter še kakšnemu drugemu uradu. Kot smo videli, je en izvod Maier Kaibitscheve spomenice o Mežiški dolini dobilo nemško zunanje ministrstvo tudi prek salzburškega pokrajinskega vodstva NSDAP že sredi julija 1940. Za spomenico o jeseniškem trikotniku pa lahko ugotovimo, da jo je že julija 1940 dobil tudi Hitlerjev namestnik v NSDAP Rudolf Hess, kajti njegov štabni vodja in vodja pisarne Martin Bormann jo je 29. julija 1940 poslal iz Obersalzberga zunanjemu ministru Ribbentropu v Bad Fuschl pri Innsbrucku. V spremnem dopisu je povedal, da je spomenico poslalo Hessu pokrajinsko vodstvo NSDAP za Koroško.²⁷ Ni pa podatkov, ali je tudi en izvod spomenic o Mežiški dolini prišel po enaki poti do nemškega zunanjega ministrstva. To je dobilo en izvod te spomenice tudi prek nacionalsocialistične zveze borcev rajha (Nationalsozialistischer Reichskriegerbund), vendar šele 17. avgusta 1940.²⁸ Maier Kaibitsch je bil namreč tudi pokrajinski vodja te zveze za Koroško in je pomembnejše spise pošiljal tudi vodstvu te zveze, oziroma njenemu vodji generalu Reinhardu. Nacionalsocialistična zveza borcev je en izvod spomenice poslala vrhovnemu poveljstvu nemške vojske. Verjetno je spomenice iz Celovca in Gradca dobilo tudi nemško notranje ministrstvo v Berlinu. To ministrstvo je namreč dobilo elaborat graškega docenta dr. Hermannja Iblerja »Des Reiches Südgrenze in der Steiermark« in ga 12. avgusta 1940 poslalo zunanjemu ministrstvu. V spremnem dopisu je prepisalo tudi opozorilo Südostdeutsches Instituta v Gradcu, katera pogloblja so še posebej zanimiva za vprašanje »razmejitev Štajerske v letih 1918 in 1919« in dejavnikov, ki so pripeljali do razbitja te dežele po prvi svetovni vojni. Zanimiv je ta stavek: »Ravno iz tega spoznanja (da sta le Clemenceau in Tardieu kriva, da je del Štajerske prišel pod Jugoslavijo — op. T. F.) je jasno, da pri odtrganju Spodnje Štajerske od strnjene nemškega življenjskega prostora ni šlo za krajevno vprašanje, temveč za del načrtnega posiljenja nemškega ljudstva s strani zahodnih sil v pariških predmestjih.«²⁹

Kot vidimo, so spomenice o novi meji med Jugoslavijo in Nemčijo oziroma z zahtevami po delu slovenskega narodnega ozemlja, ki so jih napisali v Celovcu in Gradcu, naravnost in tudi prek raznih uradov prispele v nemško zunanje ministrstvo v Berlinu. Tam so jih kmalu začeli obravnavati, kar priča o tem, da so jih imeli za perečo zadevo. Najprej je poslanik dr. Martin Luther, vodja oddelka »Nemčija« (Abteilung Deutschland) tega ministrstva 20. julija 1940 izročil referentu v ministrovni pisarni (Ministerbüro) dr. Franzu von Sonnleithnerju Carstanjenovo spomenico o južni meji Štajerske skupaj s prilogami, da jo predloži Ribbentropu. Povedal je, da ga je Ribbentrop po-

²⁷ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Bormannovo pismo 29. julija 1940 s priloženo spomenico »Das Dreieck von Assling«. Tako je mogel urad šefa varnostne policije in varnostne službe za nemški rajh v Berlinu 8. avgusta 1940 v svojem poročilu o Jugoslaviji, ki ga je posredoval vodji oddelka »Nemčija« v nemškem zunanjem ministrstvu, poslaniku dr. Martinu Luthru, zapisati tudi tole: »Od salzburških pogovorov dalje (ti so bili julija 1940 — op. T. F.) upajo volksdeutscherji v Sloveniji (Južna Koroška, Južna Štajerska in Kočevje), da stojijo neposredno pred ponovno priključitvijo k rajhu. Strankini in državni uradi Koroške in Štajerske so v tej zadevi že izročili Führerjevemu namestniku več spomenic, v katerih poudarjajo voljo volksdeutscherjev za vrnitev v rajh in vojaški, gospodarski in prometnopolitični pomen teh predelov.« (PAAA Bonn, Inland II g, Bd. 406, poročilo šefa varnostne policije in varnostne službe 7. 8. 1940.)

²⁸ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, pismo v. d. štabnega vodje nacionalsocialistične zveze borcev rajha Frh. v. d. Goltza 14. 8. 1940.

²⁹ PAAA Bonn, Pol. IV 123, Bd. 58-3 Jug., Wagnerjevo pismo 12. 8. 1940.

oblastil, naj prosi dr. Uiberreitherja za natančno kartografsko gradivo in »spomenico, iz katere bo razvidno, katero mejno črto predlaga gauleiter Uiberreither«. Ribbentrop je tudi pooblastil dr. Luthra, naj sporoči dr. Uiberreitherju, da upa, da mu bo v ustreznem času uspešno uveljaviti njegove želje pri jugoslovanski vladi. Dr. Luther je dr. Sonnleithnerju tudi sporočil, da je že uresničil Ribbentropovo naročilo in da se dr. Uiberreitherju zdi zelo koristno, da bi Ribbentropu ponovno osebno predložil zadevo. Dr. Luther je prosil, naj bi dr. Sonnleithner še naprej obravnaval zadevo in da bi ga povabil s seboj, ko bo o zadevi poročal Ribbentropu.³⁰

Po vsebini Luthrovega pisma lahko sklepamo, da je dr. Uiberreither med 11. in 20. julijem 1940 že osebno govoril z Ribbentropom o Carstanjenovi spomenici (to ni bilo tako težko, ker je bil Ribbentrop julija 1940 v svoji poletni rezidenci v Bad Fuschlu pri Innsbrucku) in da je želel o njej ponovno govoriti z njim. Morda smemo domnevati, da mu je pri ponovnem osebni pogovoru hotel izročiti že omenjene »dodatne pripombe«. Kaže tudi, da Ribbentrop ni bil povsem zadovoljen, da so v spomenici o južni meji Štajerske navedli tri možnosti oziroma variante za novo mejo, in je želel, naj se dr. Uiberreither odloči za eno od njih. Zanimiv pa je Luthrov podatek, da Ribbentrop upa, da bo jugoslovanska vlada ustregla zahtevam štajerskih nacistov.

Čez tri tedne, tj. 9. avgusta 1940, je Luthrov personalni referent dr. Büttner Maier Kaibitschevi spomenici o Mežiški dolini in jeseniškem trikotniku posredoval Ribbentropovi pisarni. V Luthrovem imenu jo je prosil, naj ti spomenici priključijo k drugemu gradivu o vprašanju mejne korekture in v primeru potrebe predložijo Ribbentropu. Sporočil ji je tudi, da je »profesor Haushofer sedaj zaposlen s tem, da izdela nadaljnje zemljevide za korekturo meje in jih da na voljo zemljevidni pisarni zunanjega ministrstva.«³¹

Isti dan je Büttner pisal tudi Maierju Kaibitschu v Celovec. Zahvalil se mu je za obe spomenici, ki ju je bil poslal zunanjemu ministrstvu 24. julija, in mu sporočil, da so ju skupaj s skicami predložili pristojnim oddelkom zunanjega ministrva. Prosil ga je tudi, naj bi mu po možnosti preskrbel še natančnejše kartografsko gradivo o korekturi meje.«³²

Čeprav nimamo neposrednega vira, pa lahko vendarle sklepamo, da so pri Ribbentropu razpravljali o spomenicah iz Celovca in Gradca dne 9. avgusta 1940. V arhivu nemškega zunanjega ministrstva se je ohranil zemljevid južnega dela Koroške in severozahodnega dela Gorenjske z natančno vrisano črto, ki loči t. i. »jeseniški trikotnik« od drugega dela Gorenjske.³³ Zemljevidu je priložena »beležka« ministerialnega dirigenta v političnem oddelku tega ministrstva, poslanika Emila Rintelena, ki pravi: »Kakor je gospod zunanji minister omenil pri poročilu 9. 8. 40, se je dogovoril z grofom Cianom, da naj območje okrog Maribora itd. pride pod Nemčijo, če Jugoslavija ne bi več držala teh predelov. (Pogovori z grofom Cianom v Berlinu in Münchnu julija 1940)«. ³⁴ Na neko »beležko z dne 9. 8. 40 za pisarno državnega zunanjega ministra« se sklicuje tudi nek drug vir.³⁵

³⁰ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Luthrovo pismo 20. julija 1940.

³¹ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Büttnerjeva beležka 9. avgusta 1940.

³² PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, kopija Büttnerjevega pisma 9. 8. 1940.

³³ Ta črta teče od Begunjšice na Karavankah v južni smeri čez Dobrčo mimo Sv. Neže, Brezja, Kovorja, Zvirč, Zaloš in Ovsiš na Savo in nato v zahodni smeri mimo Rovt in čez Mali vrh, mimo Dražgoš, čez Kosmati vrh in Ratitovec na Crni vrh. To je bila takrat tudi meja med kranjskim in radovljiškim okrajem, kar pomeni, da so celovski nacisti pod imenom »jeseniški trikotnik« pojmovali ves radovljiški okraj.

³⁴ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien. Zemljevid in Rintelena beležka. Na hrbtni strani zemljevida je napisano Pol. XI, g. Rs. 40. Na ovitku pa piše, da je mapo 9. 12. 1940 zaprl uradnik Erhard.

³⁵ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, beležka 29. 8. 1940.

Po podatkih v navedeni beležki torej lahko sodimo, da sta se zunanja ministra Ribbentrop in Ciano julija 1940 dogovarjala o usodi nekaterih slovenskih predelov, če bi prišlo do okrnitve ali razbitja Jugoslavije. Žal ne vemo o teh pogovorih nič natančnejšega, ker zapisnik ali beležka Ribbentropovega pogovora s Ciano nista objavljeni ali pa morda sploh ne ohranjeni. Kot je razvidno iz Cianovega dnevnika, je imel Ciano julija 1940 nekaj razgovorov s Hitlerjem in verjetno tudi z Ribbentropom. Dne 7. julija 1940 se je pogovarjal s Hitlerjem v Berlinu in je bil navzoč tudi Ribbentrop. V tem pogovoru je Ciano povedal, da Mussolini meni, »da bi morali jugoslovansko vprašanje likvidirati v enem mesecu« in da Italija meni »da je prišel trenutek za okrnitev obsega jugoslovanske države, značilne versajske tvorbe s protitalijansko težnjo«. Hitler pa je menil, da bi lahko spopad na Balkanu pripeljal do velikih zapetljajev, zlasti če bi Anglija in Rusija zaradi tega začeli usklajati svoje interese. Ciano je sprejel Hitlerjeve pomisleke glede takojšnje likvidacije »jugoslovanskega vprašanja« do zmagovitega konca vojne z Anglijo. Ko sta se nato pogovarjala o razmejitvi vplivnih območij med Nemčijo in Italijo, je Hitler izjavil, da sta Sredozemsko in Jadransko morje italijanski vplivni območji, da »mora biti jugoslovansko vprašanje rešeno v italijanskem smislu, ko bo za to napočil čas« in da naj Mussolini takoj poseže vmes, če bi se na Balkanu sama od sebe vnela vojna, kajti to bi bilo tudi v nemškem interesu.³⁶

Morda smemo domnevati, da je ravno pogovor Ribbentropa s Ciano³⁷ povzročil tako naglo sestavljanje spomenic o nemških ozemeljskih zahtevah v Sloveniji v Celovcu in Gradcu. Verjetno je Ribbentrop julija 1940 Ciano prikazoval te zahteve še samo v splošnih obrisih brez natančnejšega navajanja predelov in utemeljevanja zahtev. Za nadaljnje pogovore o tej zadevi pa je nemško zunanje ministrstvo že potrebovalo ustrezno gradivo, ki ga je naročilo v Celovcu in Gradcu. Na ta sklep nas navaja tudi že navedeni odlomek iz poročila urada šefa varnostne policije in varnostne službe za nemški rajh 8. avgusta 1940 vodji oddelka »Nemčija« v nemškem zunanjem ministrstvu.³⁸

3. Nadaljnje spomenice iz Celovca in Gradca

Zanimivo in tudi značilno je, da je pri nacistih v Celovcu in Gradcu naraščal pohlep po slovenskih predelih, kar dokazujejo tudi spomenice, ki so jih izdelali po juliju 1940. V Celovcu so izdelali še najmanj dve spomenici in je vsaj ena od njiju prispela tudi v nemško zunanje ministrstvo, medtem ko so v Gradcu sestavili najmanj eno, ki je pa nisem mogel najti v arhivskih

³⁶ Zapisnik pogovora Hitlerja s Ciano 7. 7. 1940 je objavljen v Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945, Serie D, Bd. X, str. 123–129 (navajam: ADAP) in v Andreas Hillgruber: Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes 1939–1941. Frankfurt am Main 1967, dok. 21, str. 150–162 (navajam: Hillgruber: Staatsmänner u. Diplomaten b. Hitler). Cianoovo poročilo Mussoliniu o tem pogovoru je objavljeno v G. Ciano: L'Europa verso la catastrofa, 1948, str. 566–572 (navajam: Ciano, L'Europa verso la catastrofa) in v I Documenti Diplomatici Italiani, nona serie: 1939–1945, volume V, dok. 200, str. 186–190. Glej tudi G. Ciano: Diario. Vol. I, 1939–1940. Rizzoli ed. 1946, 7. 7. 1940. Leonardo Simoni: Berlino. Ambasciata d'Italia 1939–1943. Roma 1946, str. 141–147. Kaže, da pri drugem pogovoru, ki je bil v Münchnu 10. julija 1940 in sta bila navzoča tudi madžarski predsednik vlade grof Pal Teleki in zunanji minister grof Istvan Csaky, niso govorili o tako konkretnih zadevah kot so nemški ozemeljski interesi v Sloveniji. (Zapisnik pogovora je objavljen v ADAP, D X, str. 148–151; Hillgruber: Staatsmänner u. Diplomaten b. Hitler, dok. 22 in 23, str. 162–168; Ciano: Diario 10. 7. 1940; Simoni, n. d., str. 150–151.) Tretji pogovor med Hitlerjem in Ciano je bil 20. julija 1940 v Berlinu. Kaj so se pogovarjali, ni znano, ker ni objavljen zapisnik tega pogovora.

³⁷ Kot izjavlja Simoni, je prispel Ciano v Berlin s celim seznamom ozemeljskih zahtev Italije. (Simoni, n. d., str. 142).

³⁸ Glej op. 25!

fondih nemških osrednjih političnih in upravnih ustanov, temveč le v arhivskem fondu Südostdeutsches Institutu.

Avgusta 1940 je Maier Kaibitsch kot vodja pokrajinskega obmejnega urada NSDAP za Koroško v Celovcu izdelal novo spomenico, in sicer o »nekdanjih avstrijskih političnih okrajih Radovljica, Kranj in Kamnik«. Ko jo je 21. avgusta 1940 poslal referatu za stranko v oddelku »Nemčija« nemškega zunanjega ministrstva (ta referat je vodil nam že znani dr. Luther), je v spremnem dopisu zapisal: »Kot dopolnilo k spomenici o tako imenovanem jeseniškem trikotniku pošiljam kratek sestavek o nekdanjih avstrijskih političnih okrajih Radovljica, Kranj in Kamnik, ki danes sestavljajo območje tako imenovanega jeseniškega trikotnika.«³⁹ Nerazumljivo je, da je Maier Kaibitsch v tem pismu pojmoval vse tri okraje na Gorenjskem kot tako imenovani jeseniški trikotnik, medtem ko je v nam že znani spomenici o jeseniškem trikotniku iz julija 1940 predstavil ta trikotnik v mejah radovljiškega okraja.⁴⁰

V spomenici o navedenih treh gorenjskih političnih okrajih je Maier Kaibitsch najprej orisal njihov položaj, velikost in poljedelstvo. Povedal je, da obsegajo okrog 2.700 km², da je leta 1931 živelo v njih 135.000 ljudi itd. Nato je opisal zaposlitev prebivalstva in navedel najpomembnejše industrijske obrate. Pri opisu prometno-geografskih razmer je poudaril pomembnost tega prehodnega ozemlja in še posebej pomen treh gorskih prelazov (Koren, Ljubelj, Jezersko). V kratkem pregledu zgodovine in kolonizacije je Maier Kaibitsch navedel politično pripadnost Gorenjske skozi stoletja, nemško poreklo zemljiških gospodov in nemško kolonizacijo ter poudaril: »Ti nemški zemljiški gospodje so pripeljali številne nemške koloniste iz Bavarske, Koroške in Tirolske, kar se je jezikovno izražalo tja do 19. stoletja in je bilo tudi kulturno največjega pomena, tako da lahko Gorenjsko označimo kot stara nemška kulturna tla.« (Podčrtal T. F.). V poglavju o jeziku in narodnosti je Maier Kaibitsch opisal naraščanje slovenske narodne zavesti od srede preteklega stoletja in posebno od šestdesetih let dalje ter nenehno izpodrivanje nemštva ter je navedel kraje, v katerih so se nemške postojanke obdržale do leta 1918 (Jesenice, Tržič, Domžale). Na koncu spomenice je opisal še prehod občine Jezersko od Koroške h Gorenjski konec leta 1918 in v začetku leta 1919.⁴¹

Drugi dan, tj. 22. avgusta 1940, je Maier Kaibitsch poslal istemu referatu v nemškem zunanjem ministrstvu »nadaljnje zemljevide o jeseniškem trikotniku in predvsem o obsegu nekdanjih avstrijskih okrajnih glavarstev Radovljica, Kranj in Kamnik, o katerih smo vam danes poslali tudi posebno poročilo.«⁴² Ne vemo, kaj je vsebovalo »posebno poročilo«, ki ga je omenil Maier Kaibitsch v tem pismu. Čeprav v pismu navaja kar 6 prilog, sta se v arhivskem fondu nemškega zunanjega ministrstva v Bonnu ohranili le dve, in sicer zemljevid teh okrajev z včrtanimi mejami političnih in sodnih okrajev in nam že znana skica z vrisanimi razdaljami poti od Berlina do Trsta.⁴³

³⁹ In Ergänzung zur Denkschrift über das sogenannte Asslinger Dreieck lege ich eine kurze Zusammenstellung über die ehemals österreichischen politischen Bezirke Radmannsdorf, Krainburg und Stein, die heute das Gebiet des sogenannten Asslinger Dreieckes bilden, vor.« (Podčrtal T. F.) PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Maier Kaibitschevo pismo 21. 8. 1940.

⁴⁰ Glej. op. 10 in 31!

⁴¹ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Maier Kaibitscheva spomenica »Die ehemals österreichischen politischen Bezirke Radmannsdorf, Krainburg und Stein« iz avgusta 1940.

⁴² PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Maier Kaibitschevo pismo 22. 8. 1940.

⁴³ Glej op. 10!

Podobno kot prejšnji dve spomenici tudi te spomenice nacisti iz Celovca niso poslali samo nemškemu zunanjemu ministrstvu, temveč tudi nekaterim drugim ustanovam. En izvod je namreč 3. 9. 1940 poslal Bormann naravnost Ribbentropu.⁴⁴

V spomenici o navedenih treh okrajih Gorenjske Maier Kaibitsch sicer ni posebej navajal razlogov, zaradi katerih naj bi ti predeli prišli k Nemčiji. Poudaril je le, da so to »nemška kulturna tla« in kot vemo, so imeli takrat nacisti razglasitev nekega ozemlja za »nemška kulturna tla« za zadosten razlog za svoje imperialistične ozemeljske zahteve. Kmalu pa se koroški nacisti niso zadovoljili več niti z Gorenjsko, temveč so zahtevali še več slovenskega ozemlja. To lahko lepo razberemo iz najobsežnejše spomenice, ki pa je verjetno ostala le v osnutku.⁴⁵

Osnutek »Spomenice gauleiterja v Koroški o ponovni vzpostavitvi stare državne pokrajine Koroške z novo razmejitvijo južno od Karavank«⁴⁶ obsega kar 19 tipkanih strani ali morda še več besedila, vendar kljub temu še ni popoln. Ima namreč le kratek uvod in razmeroma zelo dolgo — za takšno spomenico celo predlogo — zemljepisno utemeljitev z naslovom »zemljepisni razlogi za priključitev Kranjske h Koroški« ter morda tudi poročilo o gospodarstvu v Kranjski in delu slovenske Štajerske. Ker je z našega gledišča pomembnejši uvod, ga bom navedel v celoti, medtem ko bom iz zemljepisne utemeljitve in poročila o gospodarstvu skušal izluščiti le podatke o obsegu ozemlja južno od Karavank, predvidenega za priključitev h Koroški. Uvod, ki obsega 2 strani, se glasi:

»Preureditev v jugovzhodni Evropi tako dolgo ne bo popolna in dokončna, dokler ne bo zajela tudi jugoslovanske države. V tistem trenutku pa, ko bo Jugoslavija pritegnjena k tej preureditvi, morajo biti ponovno priključeni k rajhu nekdanji avstrijski, sedaj nemški (hic! — op. T. F.) predeli, ki jih je versajski diktat odstopil Jugoslaviji. Pri tem gre za predele Mežiške doline in Jezerskega (oboje je do 1918 spadalo h Koroški) in Spodnje Štajerske. Težko pa je pričakovati, da se bo firer zadovoljil samo s povrnitvijo teh predelov, v interesu zavarovane meje na jugu rajha pač ne bo pustil sedanje meje, ki je že samo iz strateškega pogleda nemogoča za rajh, na grebenu Karavank, temveč jo bo preložil naprej proti jugu. Nova južna meja rajha mora biti zgodovinsko, narodnopolitično, zemljepisno, prometnotehnično in narodnogospodarsko utemeljena. Takšna utemeljitev pa je podana v vsakem pogledu, če si nova razmejitev vzame za osnovo mejo stare državne pokrajine Koroške, ki so jo leta 976 pod Otonom II. odtrgali od Bavarske in povzdignili v lastno vojvodino.⁴⁷ S takšno razmejitvijo bi sedanja pokrajina Koroška dobila svojo staro obliko in bi lahko bolje kot do sedaj izpolnjevala svoje naloge kot branik rajha na jugu. (Ti trije stavki so v osnutku spomenice prečrtani. — op. T. F.).

⁴⁴ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Bormannovo pismo 3. 9. 1940 s spomenico »Die ehemals österreichischen politischen Bezirke Radmannsdorf, Krainburg und Stein« iz avgusta 1940.

⁴⁵ Hrani jo arhiv VII, fondi nemškega okupatorja, škatla 33, št. 18/1. Verjetno je bil ta osnutek spomenice v arhivskem fondu blejske podružnice državnega propagandnega urada NSDAP za Koroško in ga je komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev za Slovenijo skupaj z drugim gradivom poslala državni komisiji za ugotavljanje zločinov v Beograd, ta pa ga je izročila navedenemu arhivu. Ker spomenice nism našel v ohranjenih arhivskih fondih osrednjih nemških ustanov, sodim, da je ostala le v osnutku. Možno pa bi bilo tudi, da so jo res dokončali in poslali takšni ustanovi, npr. Rudolfu Hessu kot Hitlerjevemu namestniku v NSDAP, ki nima v celoti ohranjenega arhivskega fonda.

⁴⁶ Denkschrift des Gauleiters in Kärnten über die Wiederherstellung des alten Reichsgaues Kärnten durch eine neue Grenzziehung in Süden der Karawanken.

⁴⁷ O razdelitvi slovenskega ozemlja konec 10. stoletja glej B. Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda, II, Ljubljana 1965, str. 144—157.

Da bi sedanja pokrajina Koroška v svoji novi obliki mogla asimilirati in voditi stare, od nje že skoraj tisočletje odtrgane in sedaj že večinoma drugojezične predele, je utemeljeno z velikansko nacionalno močjo njenih prebivalcev. Nacionalnosocialistično središče moči sedanje Koroške je zagotovilo za trdnost in zanesljivost nove državne pokrajine Koroške kot branika na jugu, ki bo nastala s predlagano novo razmejitvijo. Da ima sedanja Koroška to narodno moč, se ni izkazalo samo v preteklih stoletjih, npr. ob vpadih Turkov ali Francozov, temveč predvsem v poslednjih 25 letih, kajti:

1. Koroška je med vsemi nemškimi plemeni v prvi svetovni vojni žrtvovala največ krvi.

2. Prebivalci Koroške so se sredi zloma leta 1918 dvignili in si z orožjem izbojevali neokrnjenost svoje dežele.

3. Nacionalnosocialistično gibanje se je v Koroški trdno zasedrilo že leta 1921. Koroška je v sistemskem času veljala za najbolj nacionalnosocialistično deželo, kar je razvidno že iz izjave separatističnega kanclerja Schuschnigga: »Bodečo žico okrog Koroške in koncentracijsko taborišče za nacionalne socialiste je gotovo.« Koroška je imela pri nacionalnosocialističnem uporju julija 1934 med vsemi avstrijskimi pokrajinami največ žrtev. Koroška je 11. marca 1938 kot prva avstrijska pokrajina poročala o prevzemu oblasti po nacionalnosocialističnem gibanju.

4. Dve tretjini narviških junakov so Korošci.

Ta opozorila zadostujejo za dokaz nacionalne moči Koroške.

Priključitev starih predelov vojvodine Koroške k sedanji državni pokrajini Koroški bi lahko izvršili s tole razmejitvijo: (Tu je puščeno prazno mesto. — Op. T. F.).

Tako bi s pritegnitvijo nekdanje kronovine Kranjske in kotline Slovenjega Gradca, Marenberga in Gornjega grada (prej Spodnja Štajerska) nastala nova državna pokrajina Koroška. (Ta dva stavka sta v osnutku prečrtana. — Op. T. F.).

Čeprav je v tem pregledu puščeno prazno mesto za vpis krajev, koder naj bi potekala nova južna meja Koroške, pa lahko vendarle ugotovimo, kakšen naj bi bil približen obseg slovenskih predelov, ki naj bi jih ob preureditvi jugovzhodne Evrope priključili h Koroški; to naj bi bila vsa Kranjska, razen tistih predelov, ki so bili pod Italijo (postojnski in idrijski okraj ter belopeška občina), in severozahodni predeli slovenske Štajerske. Več zveemo iz obsežne zemljepisne utemeljitve za novo razmejitev oziroma priključitev slovenskega ozemlja h Koroški. Nova meja naj bi tekla po Kolpi in Gorjancih, vendar tako, da Krškega polja ne bi zajela k povečani Koroški. Pač pa bi namesto njega h Koroški priključili slovenjegraško območje, zgornjo Savinjsko dolino in po možnosti tudi območje Velenja in Šoštanja.

Pri pripravi te spomenice si je nekdo, ki pa prav gotovo ni bil Kutschera, temveč nek celovski geograf, krčevito prizadeval, da bi kar na 17 straneh dokazal podobnost in tesno povezanost Koroške in Kranjske ter nekaterih predelov Štajerske. Če so si nekdanj, ko je Jugoslavija uveljavljala pravice do strnjene slovenskega ozemlja v južnem delu Koroške, prizadevali dokazati, kakšno veliko pregrado pomenijo Karavanke, so si v tej spomenici na vse kriplje prizadevali dokazati ravno nasprotno. Ko je opisoval sosednjo lego in obliko teh območij, je sestavljalec spomenice trdil, da se enake zemljepisne lastnosti pojavljajo v južnem delu Koroške severno od Karavank in v Kranjski in da Karavanke v številnih pogledih niso ostra ločnica med njima.

»Z načrtovano vključitvijo kranjskih ravnin in južneje od njih organsko priključujoče se kraške pokrajine do ostro vrezane doline Kolpe ne bi prekoračili narave koroškega mejnega prostora, niti ne na skrajnem jugu, s katerim bi Koroška tako kot danes ostala južna dežela rajha,« je zapisal. Ker ima Koroška zelo iztegnjeno obliko in leži njeno središče nekako ekscentrično, zelo blizu njene južne meje, bi s priključitvijo skoraj vse Kranjske in delov Štajerske dosegli takšno razširitev Koroške, da bi to središče glede na povečano ozemlje bilo zares središčno. Pridobili bi tudi večjo zaprtost ali strnjenoost ozemlja, kar je sestavljalec spomenice celo izrazil s skico. S priključitvijo navedenih območij bi Koroška imela bolj zaprto obliko, kakor pa npr. Štajerska, če bi si ona priključila slovensko Štajersko in Kranjsko. Nato je sestavljalec spomenice dokazoval povezanost območij, ki naj bi bila v povečani Koroški, tudi s tektonskimi in morfološkimi prvinami. Razmeroma precej prostora je porabil, da je opisal nastanek gorovij na tem ozemlju in sklenil, da Koroška in večji del Kranjske ležita v alpskem svetu (ta sega nekako do črte Postojna—južni rob Ljubljanske kotline—Višnja gora—Novo mesto—spodnji tok Krke), ki pa že prehaja v dinarskega. Osnovnica trikotno oblikovane Ljubljanske kotline je obrnjena bolj h koroškemu Podravju in manj k južnoštajerski zgornji Savinjski dolini. Toda izpolnitev nalog v povečani Koroški bi tudi v vzhodnem delu zahtevala neposredno povezavo s Koroško. Iz morfoloških razlogov bi bila upravičena tudi priključitev ozemlja med iztekoma Karavank na vzhodu in Kamniškimi planinami na eni ter Pohorjem in Celjskim hribovjem na drugi strani. Zgornja Savinjska dolina moli 30 km iz Celjskega hribovja na zahod med koroško in štajersko območje ter pomeni redko naseljen predel med gosto naseljeno Labotsko in Mežiško dolino na severu in kamniškim poljem in Ljubljansko kotlino na jugu; poleg tega jo soteska pri Mozirju zapira pred Celjsko kotlino in je morfološko samostojno območje. Podobno sta pred Celjsko kotlino zaprti s soteskama (pri Hudi luknji in južno od Šoštanja) in osamljeni tudi slovenjegraška in velenjska kotlina. Ker nista bolj oddaljeni od koroške kot od celjske kotline, bi ju iz hidrografskih, prometnogeografskih in tudi iz geoloških razlogov priključili k povečani Koroški, tako da bi nova meja tekla po črti ločnici med starejšim naborom Karavank in Kamniškimi planinami na eni ter čisto mladimi, komaj do srednjega gorovja zraslimi verigami ob Savinji in Savi.

Ko je opisoval zemljepisno sestavo koroške in Ljubljanske kotline, je sestavljalec spomenice poudaril, da je njun okvir z antropogeografskega vidika v glavnem neugodno območje, medtem ko se v kotlinah »gnetejo življenja polne črte, ležijo obdelovalna zemlja, večje naselbine, strnjajo se prebivalstvo, gospodarstvo in promet«. Trdil je, da si kotlini po svoji zemljepisni sestavi nista tako tuji, da z znanstvenega geopolitičnega stališča ne bi mogli opravičiti priključitve Ljubljanske kotline h Koroški. Celovška in Labotska kotlina ter kotlina Slovenjega Gradca severno od Karavank so približno enako velike kot južno od njih Ljubljanska kotlina in kotlini Rečice pri Savinji in Velenja. Nato je sestavljalec spomenice povzel trditve neke razprave iz revije *Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung* (letnik II/1931—1932, zvezek 4), ki je s primerjavo reliefa, vremena, pokritosti tal in naselitve območja navedenih kotlin severno od Karavank na eni in območja južno od njih na drugi strani dokazala njuno podobnost. Sicer ni mogoče govoriti o neki reliefni simetriji obeh območij, pač pa gotovo o njuni podobnosti, ker značilne črte južnega območja na diagramu označujejo nižine, severnega pa

gričevje. Karavanke so podnebna ločnica samo za nekatere vremenske pojave, so pa Karavanke same že na prehodnem pasu med srednjeevropskim in sredozemskim območjem, v Celjski kotlini in na Krškem polju pa že prevladujejo panonski vplivi. Glede pokritosti tal sta si območji severno in južno od Karavank presenetljivo skladni, iz česar sklepajo na dalekosežno podobnost gospodarskih osnov in možnosti; na južnem območju obdelanost tal sicer ni tako razširjena kot na severnem; to kaže na manjšo izrabo tal, a na večje naravne dobrine, ker živi od njih večje število ljudi kot na severnem območju. Sestavljalec spomenice je nato sklenil, da sestavne razlike med obema območjema niso velike in gre bolj za razliko v stopnjah, ki priča o podobnosti obeh območij, čeprav ju ločijo Karavanke. Poseben pomen pripisuje okolnosti, da je na diagramu vrh antropogeografskih krivulj, namreč tistih predelov z manj kot 500 m nadmorske višine s povprečno julijsko toploto več kot 18,5° C, z obdelanostjo tal in zgoščenostjo prebivalstva, na obeh območjih potisnjen na jug in da je »na koroški strani naravni mejni pritisk«.

Ko je sestavljalec spomenice opisoval prometne zveze na območjih severno in južno od Karavank, je ugotavljal, da se na teh območjih stekajo številne poti iz sosednjih območij ter posebej poudaril, da ima velik notranjeavstrijski prometni trikotnik Bruck a. d. Mur—Maribor—Beljak svoj vrh na Koroškem in da se nato še razdeli na majhnega (Št. Vid na Glini—Celovec) in srednjega (Zeltweg—Dravograd). Na Koroško so usmerjene tudi konice kranjske železniške mreže s svojima središčema v Ljubljani in na Jesenicah. Jugovzhodna prometna smer, ki teče čez Ljubljansko kotlino, se na Koroškem veže na veliko diagonalno prečno smer Dunaj—Beljak—Padska nižina in na severno smer proti Nemčiji. Trdil je, da je pomen jugovzhodne prometne smeri po prvi svetovni vojni narastel toliko, kolikor je osebni in tovarni promet obšel Madžarsko, Sušak postal pomembno jadransko пристanišče in nemške gospodarske zveze so se usmerile na Balkan. Posebno se je na železnici Beljak—Ljubljana povečal tovarni promet, saj so npr. leta 1924 vozili po njej dnevno povprečno trije vlaki, leta 1939 pa kar dvanajst. Medtem ko se je število potniških vlakov na železnici Zidani most—Ljubljana—Postojna v poslednjem desetletju zmanjšalo od devet na sedem, se je na železnici Beljak—Ljubljana povečalo od šest na devet. Potem ko je opisal naravne ovire za boljše prometne zveze med Ljubljano in Mariborom, je poudaril, da ima Ljubljana krajšo železniško zvezo s Celovcem kakor pa z Mariborom in da pomeni pot od Ljubljane do Celovca čez ljubeljski prehod le tretjino poti od Ljubljane do Gradca. To da je posebno pomembno iz upravnopolitičnega vidika, s čemer je hotel sestavljalec opozoriti na to, da je tudi zategadelj bolj smiselna priključitev Kranjske h Koroški kakor pa k Štajerski. Pomembno je tudi to, da so tako na območju severno od Karavank kot na območju južno od njih prometna vozlišča blizu Karavank, da ima Beljak takšen mednarodni pomen kot nobeno drugo prometno križišče v Vzhodnih Alpah in da njegovi prometni in obrambnogeografski vplivi segajo preko karavanske železnice in korenskega sedla v zgornjo Savsko dolino in s tem tudi v notranjost Ljubljanske kotline.

Glede pokrajinske razčlenbe je sestavljalec spomenice opozoril na to, da je Koroška bolj strnjena dežela kot Štajerska, saj je npr. graški univerzitetni profesor dr. Robert Sieger po enotnih načelih razčlenil Štajersko v 15 in Koroško v 9 regij ter poudaril, da pomeni prva bolj pisan mozaik regij kot druga. Sestavljalec spomenice je iz tega sklepal, da priključitev skoraj vse Kranjske in nekaterih predelov slovenske Štajerske h Koroški, slednja še

vedno ne bi imela tako velikega števila maloprostorskih območij z antropogeografskimi posebnostmi kot Štajerska že samo s priključitvijo njenih južnih predelov.

Za nas je še posebej zanimivo sestavljalčevo razpravljanje o obsegu in prebivalstvu nove povečane Koroške in primerjava s povečano Štajersko. Ko bi že itak razkosano slovensko ozemlje, ki je po prvi svetovni vojni bilo v Jugoslaviji, ponovno razkosali in priključili k nemškemu rajhu, tj. k Štajerski in Koroški, bi prva pridobila okrog 5.300 km² (od tega 770 km² od Kranjske) in bi merila skupaj 24.000 km², Koroška pa bi pridobila 9.450 km² (od tega 430 km² od t. i. stare Koroške in 1.370 km² od Štajerske) in bi merila skupaj 20.500 km². Ker sestavljaalec spomenice ni imel na voljo podatkov o številu prebivalstva po manjših upravnih območjih dravske banovine in ker je menil, da izidi poslednjega ljudskega štetja niso popolnoma primerljivi, je glede števila prebivalstva v predvideni povečani Štajerski in Koroški navedel le približne ocene. Štajerska bi k 1.100.000 prebivalcev pridobila okrog 400.000 ljudi Spodnje Štajerske in okrog 50.000 ljudi Krškega polja ter bi imela skupno okrog 1.550.000 prebivalcev; pridobila bi torej 40 % ljudi, delež slovenskega prebivalstva bi znašal 30 %. Koroška bi k 450.000 prebivalcev pridobila okrog 430.000 ljudi in bi jih imela skupno okrog 880.000; pridobila bi jih 95 % in skoraj polovica prebivalstva bi bila slovenske narodnosti. Na vprašanje, ali bi bilo takšno razmerje med nemškim in slovenskim prebivalstvom v povečani Koroški še znosno, je sestavljaalec spomenice odgovoril pritrdilno. »Kaže, da bi bilo tudi to razmerje znosno, in sicer glede na politično moč rajha, naloge nove državne meje in most, ki bi ga preko jedra slovenstva zgradili od Nemcem prijaznih koroških »Vindišarjev« na severu in od velikega nemškega jezikovnega otoka Kočevske na jugu. Vključitev Slovencev v dve pokrajini bi lahko upoštevali kot pomemben narodnopolitični ukrep.« V teh stavkih sicer ni niti besedice o kakšnem raznarodovanju ali asimilaciji, toda kdor pozna tovrstno nacistično izrazoslovje in zlasti še narodnopolitični odnos nacistov (in ne samo v NSDAP vpisanih ljudi na Koroškem) do koroških Slovencev v tistem času in v letih 1941—1945 do Slovencev nasploh, bo prej navedene stavke v osnutku spomenice razumel kot grobi oris načrta raznaroditve Slovencev v predvideni povečani Štajerski in Koroški. Dobesedno bomo navedli še povzetek zemljepisnega utemeljevanja v osnutku spomenice:

»Povzeto lahko sklenemo: Karavanke pomenijo geološki, morfološki, podnebni in rastlinski most med Alpami in Krasom; zemljepisna sestava kotlin severno in južno od mejnega grebena kaže podobne poteze. Velika enotnost Koroške dovoljuje priključitev sorodnega zemljepisnega prostora. V Koroški je povezava z jugovzhodom, ki jo je označila narava in jo plodno zgradil človek. Ključna geopolitična postojanka v južni fronti rajha je Beljak, stičišče pomembnih zvez čez gorske prehode, katerega akcijski radij neposredno zajema Gorenjsko in posredno tudi Ljubljansko polje z njegovo okolico vred. Ozemeljski in človeški prirastek je v mejah, ki jih je potegnili Koroška glede na svoj geopolitični in obrambnogeografski položaj.

Zemljepisni razlogi podpirajo načrtovano razkosanje in razmejitev na jugu.«⁴⁸

⁴⁸ Arhiv VII, fondi nemškega okupatorja, škatla 33, št. 18/1. Denkschrift des Gauleiters in Kärnten über die Wiederherstellung des alten Reichsgaues Kärnten durch eine neue Grenzziehung im Südosten der Karawanken.

Sestavni del gradiva za pripravo osnutka navedene spomenice sta verjetno tudi dva sestanka o gospodarstvu in industriji »v jugoslovanskih predelih, ki mejijo na Koroško«.⁴⁹ Sestavek, ki ima 7 strani in ga je podpisal vodja urada tajne državne policije v Celovcu, esesovski major dr. Ernst Weimann, se je začel s tem besedilom: »Sledi zaželeno poročilo glede Jugoslavije oziroma jugoslovanskih predelov, ki so sosednji Koroški.« V njem je dr. Weimann najprej navedel nekaj podatkov o gospodarstvu Jugoslavije in nato posebej o gospodarstvu dravske banovine. Natančneje je navedel, in sicer urejeno po abecednem redu krajev, industrijske in druge obrate »od severozahodne meje do črte Celje na vzhodu in Kočevje na jugu«, kar kaže na to, da je bil tisti, ki je želel imeti to poročilo, posebej zainteresiran za podatke iz Mežiške doline, večjega dela Kranjske in severozahodnega dela slovenske Štajerske. Kot smo videli, je prvi del osnutka spomenice utemeljeval priključitev tega območja k povečani Koroški iz zemljepisnega vidika. Vendar je dr. Weimann zajel kraje Celje, Zidani most in Trbovlje, ne pa krajev Novo mesto, Črnomelj, Metlika in Krško. Za pomembnejša gospodarska podjetja je dr. Weimann navedel tudi vrste proizvodov, višino kapitala, lastnike delnic in število zaposlenih delavcev. Svoje poročilo je sklenil z besedami:

»Iz obeh seznamov 1 in 2 se vidi, da je na tem območju vrsta industrije, ki je Koroška nima ali pa je ima le malo, bi pa pomenila dopolnitev za naše gospodarstvo, npr. tekstil, laki, cement, laneno olje, guma, kaolin. Poljedelska proizvodnja bi z žitom in perutnino prispevala k izenačitvi govedoreje in z njo povezanega mlekarstva, ki prevladujeta na Koroškem. Posebej je vredno upoštevati višek delovne sile, ki v teh predelih izvira iz močnega poljedelstva.

Z nemškim posojilom in denarjem ter nemškim duhom bi lahko ozemlje poljedelsko in industrijsko močnejše razvili.

Gorski dolini Kranjske gore in Dovjega v julijskih Alpah ter Blejsko jezero so čudovite privlačne točke za turizem. Prej je bila ožja povezava s Koroško, ko je obmejno prebivalstvo nakupovalo v naši pokrajini. To se je po vzpostavitvi carinske meje še v potniškem prometu dolgo in široko poskušalo.«⁵⁰

Weimannov sestavek ali poročilo o gospodarstvu v severozahodnem delu dravske banovine bi lahko v primerjavi z zemljepisnim delom v osnutku spomenice označili kot medel in laičen poskus gospodarskega utemeljevanja priključitve severozahodnega dela dravske banovine h Koroški. Ne vemo pa, kaj sta vsebovala t. i. seznama 1 in 2; morda je eden od njiju seznam industrijskih podjetij v dravski banovini, urejen po abecednem redu krajev, ki izvira iz istega arhivskega fonda kot osnutek spomenice in to Weimannovo poročilo.⁵¹

Podobno kot smo osnutek nove spomenice iz Celovca našli samo v enem arhivskem fondu in ne tudi v fondu neke osrednje nemške ustanove, tako nam je na voljo tudi nova spomenica iz Gradca, in sicer v arhivskem fondu Südostdeutsches Instituta v Gradcu.⁵² Spomenica, ki ima 5 strani in je bila sad obravnav že prej postavljenih predlog in vsebuje »ozemeljsko razdelitev« in »nacionalnopolitično ureditev« slovenske Štajerske, ima tale uvod: »Prihaja-

⁴⁹ Za to, da sta sestavka res del gradiva za pripravo osnutka navedene spomenice, priča to, da izhajata iz istega arhivskega fonda kot že navedeni del osnutka spomenice, eden je napisan v istem duhu kot uvod in zemljepisna utemeljitev in ga je redigirala ista roka kot uvod.

⁵⁰ Arhiv VII, fondi nemškega okupatorja, škatla 33, št. 18/1-IV, Weimannovo poročilo.

⁵¹ Arhiv VII, fondi nemškega okupatorja, pregled: »Industrie in den an Kärnten angrenzenden Bezirken Krains, Misstal, Seeland und Untersteiermark«, škatla 33, št. 18/1-V.

⁵² Del fonda tega instituta, v katerem je ta spomenica, je v Pokrajinskem arhivu Maribor, fond SODI, fasc. 1.

joča preureditev stvari tudi v jugovzhodnem prostoru že zdaj zahteva pismeno določitev najrazličnejših zadev, da bi lahko takrat, ko bi šlo zares, vse pristojne ustanove ukrepale enotno.«

Prvi del spomenice obravnava razdelitev območja. Pravi, da bi morali doseči obnovo starih meja vojvodine Štajerske in že predvideva, kako bi nato slovensko Štajersko razdelili v okrožja. Okrožje Radgono bi povečali z okrajem Ljutomer—Gornja Radgona in z »zahodno polovico Prekmurja (deli političnih okrajev Murska Sobota in Dolnja Lendava)«; iz mesta Maribor in njegove bližnje okolice naj bi ustanovili mestno okrožje Maribor, poleg njega pa iz podeželskih delov političnih okrajev Maribor—levi breg in Maribor—desni breg, Slovenske Konjice, Slovenj Gradec in iz sodnega okraja Marenberg podeželsko okrožje Maribor; iz političnih okrajev Ptuj in sodnih okrajev Sv. Lenart in Slovenska Bistrica naj bi ustanovili podeželsko okrožje Ptuj; iz političnih okrajev Celje, Celje okolica, Šmarje pri Jelšah, Laško in iz sodnega okraja Šoštanj naj bi ustanovili podeželsko okrožje Celje; vse ostalo območje slovenske Štajerske, tj. Kozjansko in Spodnje Posavje ali južni predeli političnih okrajev Laško, Šmarje pri Jelšah ter ves politični okraj Brežice naj bi sestavljalo posavsko okrožje s središčem v Sevnici. Ker so se glede razmejitve med okrožjema Maribor—podeželje in Ptuj na eni ter okrožjema Maribor—podeželje in Celje ter morebitnim okrožjem Slovenj Gradec pojavili drugačni predlogi, je sestavljalec spomenice o tem pojasnil svoje gledišče. Iz njega lahko ugotovimo, da je tudi pri vprašanju razdelitve slovenske Štajerske na okrožja upošteval predvsem nacionalnopolitične razloge. Tako je pri utemeljevanju predloga za ustanovitev okrožja Maribor—podeželje trdil, da »Pohorci sestavljajo poseben del spodnještajerskih Vindišarjev in jih je treba dati pod čimbolj enotno vodstvo«, kar pomeni, da jih ne bi razbili med dve ali več okrožij. Glede savinjske krajine s središčem v Celju pa je sestavljalec spomenice poudaril tole: »Nacionalnopolitično nalogo tega območja je treba videti predvsem v tem, da bi s posebno gosto naselitvijo nemških kmetov položili ljudski branik med Vindišarje Podravja in Slovence v Kranjski.« To pomeni, da bi v primeru vzpostavitve nove meje Štajerske na Savi in Sotli savinjska krajina doživela kruto usodo množičnega izгона kot sta jo leta 1941 doživela obsavski in obsoteljski mejni pas. Glede razmejitve med okrožjema Maribor—podeželje in Celje je bila iz nacionalnopolitičnih razlogov odločilna t. i. vitanjska črta. Kaže, da so precej razpravljali o ureditvi najjužnejšega dela Štajerske, t. i. jugovzhodnega kota nemškega rajha. Menili so, da ne bi kazalo iz političnega okraja Brežice in sodnih okrajev Kozje in Sevnica sestavljati okrožja Brežice, ker bi le-to imelo šibek stik z drugimi območji rajha; in pomenilo »izpostavljeno konico, ki bi bila vabljev cilj za sosednje države«.

Drugi del spomenice govori o »narodnopolitični sestavi«. V njem so menili, da bi morali pristojnosti med NSDAP in državno upravo v zasedeni slovenski Štajerski razmejiti tako, da bi državni aparat skrbel za redno poslovanje trgovine, prehrano in gospodarstvo, medtem ko bi naj »vso narodnopolitično dinamiko preureditve in obnove prevzela stranka«. Trdili so, da bo takoj »prve dni po spremembi oblasti« potrebnih »na tisoče izgonov in deportacij«, prav tako »vrnitev tisočev volksdeutscherjev, ki so v poslednjih 20 letih zbežali iz Spodnje Štajerske in jih popisuje Landsmannschaft der Untersteirer ter jih preverja pokrajinski personalni urad. Še večji obseg pa bo zahtevala nastajajoča potreba preseljevanja v nekaterih delih Jugoslavije,

npr. na Kočevskem«. Predvidevali so tudi, da tako kot v Gornji Šleziji tudi na slovenskem Štajerskem ne bo mogoče spodnještajerskega prebivalstva takoj sprejeti v nacistično stranko, temveč bo treba, podobno kot nekoč na Koroškem, ustanoviti štajersko Domovinsko zvezo (steirischer Heimatbund), ki bo pomenila začetno izbirno organizacijo za vse volksdeutscherje in vindišarje na Spodnjem Štajerskem. V stranko, njene formacije in priključene oddelke naj bi sprejeli samo tistega, ki bo že nekaj časa v štajerski Domovinski zvezi in se bo v njej izkazal ter bodo pristojni strankini in državni uradi za ta čas preverili njegovo narodno pripadnost. »Štajerska Domovinska zveza bo vsem spodnještajerskim volksdeutscherjem dala možnost, da se bodo takoj angažirali in izkazali v praktičnem delu doma in se jih bo tako v prihodnosti lahko čimbolj upoštevalo pri graditvi stranke, države in samoupravnih ustanov«. Poudarili so, da se je treba izogibati tistih napak, ki so jih zagrešili drugje, npr. v Klajpedi (Memelland) in nekdanjem poljskem koridorju, ko so vse, tudi najnižje položaje, zasedli prišleki iz Vzhodne Prusije in Gdanska ter odrinili domače volksdeutscherje; v Sudetih pa so npr. iz Sudetsko-nemške stranke prehitro ustvarili NSDAP, v kateri so na vse položaje prišli domačini. Zato so menili, da bi bilo prav, da bi prišli na odgovorne strankine in upravne položaje (npr. za okrožne vodje, deželne svetnike, okrožne organizacijske vodje NSDAP itd.) najizkušenejši ljudje iz Štajerske, ki kažejo razumevanje in odločnost za nacionalnopolitična vprašanja, medtem ko bi naj na vse druge položaje tako v stranki kot tudi v državni upravi postopoma prišli ljudje iz svojih okrožij.⁵³

Po vsebini lahko sodimo, da so to spomenico sestavili nekje sredi leta 1940, saj ne omenja Alzacije, Lotaringije in Luxemburga, kjer so nacisti po zasedbi izvajali tudi raznarodovalne ukrepe in bi verjetno omenjali prve izkušnje, če bi spomenica nastala kdaj pozneje. Njen sestavljalec gleda na vse izključno iz nacionalnopolitičnega gledišča, nacionalnopolitične momente upošteva celo pri predlogu za prihodnjo razdelitev slovenske Štajerske v okrožja, zategadelj sodim, da je to bil ravnatelj inštituta in poznejši nacionalnopolitični referent pri šefu civilne uprave v Spodnji Štajerski in v zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze dr. Helmut Carstanjen.⁵⁴

Ta spomenica je med vsemi šla najdlje, saj se ni omejila na razmejitveno vprašanje ali opis zanimivih območij, temveč je že razpravljala o nekaterih pomembnih zasedbenih vprašanjih. Imamo jo lahko torej za nov korak v razvoju nemških pretenzij do slovenskega ozemlja.

Po vsebini do sedaj znanih spomenic nacističnih ustanov iz Celovca in Gradca, o katerih tukaj razpravljamo, lahko sklepamo, da je bil maksimalni cilj celovških in graških nacistov pridobiti ozemlje vse dravske banovine, razen majhnega jugovzhodnega dela Prekmurja, ki naj bi ga dobila Madžarska. Pri tem niso upoštevali interesov Italije; morda so menili, da se bo zadovoljila z vsem drugim ozemljem Jugoslavije. Po poslednjih nam znanih spomenicah bi lahko tudi sklepali, da so celovski in graški nacisti pričakovali, da bodo ozemlje dravske banovine dobili po razkosanju Jugoslavije, saj verjetno niso mogli pričakovati, da bi se Jugoslavija kljub pritisku odrekla tako razsežnim predelom. Kaže pa, da svojih želja ali zahtev niso usklajevali, saj so npr. celovski nacisti želeli povečati Koroško tudi s predeli slovenske Šta-

⁵³ PAM, fond SODI, fasc. 1, spomenica o prihodnji ureditvi slovenske Štajerske. Pr.: Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 112–114.

⁵⁴ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 114.

gerske, graški nacisti pa v svojih spomenicah tega niso predvidevali. Zanimivo pa je, da je glede Krškega polja, enakost gledišč — oboji so bili za to, naj bi prišlo k Štajerski, kar se je leta 1941 tudi zgodilo.

4. Nadaljnja obravnava spomenic v Berlinu

Vrhovna ustanova nemškega rajha, kamor so pošiljali spomenice iz Celovca in Gradca, je bilo nemško zunanje ministrstvo in tam so jih 9. avgusta 1940 obravnavali v navzočnosti zunanjega ministra Ribbentropa. Maier Kaibitschevo spomenico o radovljiškem, kranjskem in kamniškem okraju pa je nemško zunanje ministrstvo dobilo neposredno šele 27. avgusta in posredno prek Bormanna 3. septembra 1940 ter je zato 9. avgusta seveda še niso mogli obravnavati pri Ribbentropu. Obravnavali je niso niti do 29. avgusta, ko jo je verjetno Büttner poslal Ribbentropovi pisarni skupaj z drugim že obravnavanim gradivom in z novimi skicami. Povedal je tudi, da bo napovedane »skice o razširitvi nekdanjih avstrijskih okrajev Radovljica, Kranj in Kamnik« poslal pozneje; Büttner jih je sicer dobil že 27. avgusta, a jih je verjetno dal prerisati. Kaže, da so navedeno spomenico obravnavali okrog 8. septembra 1940, kajti ta dan jo je član Ribbentropove pisarne v zunanjem ministrstvu Erich Kordt vrnil von Rintelenu, češ da ga Ribbentrop prosi, naj se z njo seznani in jo spravi v mirovno mapo. Rintelen se je s spomenico seznanil 14. septembra in jo poslal dalje — referatu za mirovna vprašanja, ki je hranil t. i. mirovno mapo.

Kaže, da je bil eden od sklepov, ki so jih 9. avgusta sprejeli pri Ribbentropu, naj vse spomenice obravnava dalje referat za mirovna vprašanja v političnem oddelku nemškega zunanjega ministrstva (Pol. XII-Friedensfragen). Ta referat je vodil svetnik poslaništva grof von Hohenthal, ki si je 10. septembra na osnovi vsake spomenice, ki je do takrat prispela k njemu — in to so bile tri, izdelal poseben zapisek. V vsakem je na kratko povzel bistvo predloga oziroma zahteve po novi razmejitvi in njeno utemeljitev.

Pri povzetku spomenice iz Gradca o južni meji Štajerske, ki ga je Hohenthal imenoval Uiberreitherjev predlog, je zapisal, da se od treh možnosti za novo južno mejo Štajerske zdi najustreznejša tista, po kateri naj bi meja od Karavank dalje tekla po vitanjski črti v smeri zahod—vzhod na staro štajersko deželno mejo. Hohenthal je omenil tudi karto Štajerske z včrtanimi območji A, B in C ter dodal, da so na podlagi jugoslovanskih ljudskih štetij leta 1921 in 1931 ugotovili statistične podatke za vsako območje. Območje A (vsa slovenska Štajerska) na bi merilo 3.900 km², na njem naj bi po štetju prebivalstva 1921 živelo skupno 313.000 ljudi, od tega 266.000 oseb (84,9 %) s slovenskim, 19.000 z nemškim (6 %) in 4.300 (1,4 %) s hrvaškim občevalnim jezikom. Območje B (slovenska Štajerska do t. i. laške črte) naj bi merilo 1.821 km² in na njem naj bi živelo 114.000 ljudi, od tega 110.000 oseb (96,6 %) s slovenskim, 990 oseb (0,9 %) s hrvaškim in 2.300 oseb (2 %) z nemškim občevalnim jezikom. Območje C (slovenska Štajerska do vitanjske črte) naj bi merilo 786 km² in na njem naj bi živelo 69.000 ljudi, od tega 68.000 oseb (98,3 %) s slovenskim, 360 oseb (0,5 %) s hrvaškim in 600 (0,9 %) z nemškim občevalnim jezikom.⁵⁵

⁵⁵ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Hohenthalov zapisek 10. 9. 1940.

Pri povzetku Maier Kaibitscheve spomenice o Mežiški dolini je Hohenthal navedel, da območje meri okrog 360 km², ima okrog 20.000 prebivalcev, ki govorijo nemško in vindišarsko.⁵⁶ Pri povzetku spomenice o jeseniškem trikotniku pa je navedel, da meri okrog 1.000 km² in da ima okrog 33.000 prebivalcev, ki govorijo slovensko.⁵⁷ Ker Hohenthal do 10. septembra še ni dobil Maier Kaibitscheve spomenice o radovljiškem, kranjskem in kamniškem okraju, zato ni izdelal njenega povzetka; izdelal ga ni niti kdaj pozneje.

Hohenthal je nato vse spomenice s priloženim gradivom spravil v t. i. mirovno mapo in si 25. septembra sestavil še pregled »spomenic o vprašanju mejnih popravkov na nemško-jugoslovanski meji«. Ker so iz Celovca bile tri spomenice in ker je spomenica iz Gradca imela navedene tri možnosti za razmejevanje na jugu Štajerske, je imel Hohenthal vse to skupaj za 6 zadev.⁵⁸

Verjetno je bilo nemško zunanje ministrstvo tisto, ki je v obravnavo vprašanj nove razmejitve z Jugoslavijo vključilo tudi državni urad za prostorsko ureditev (Reichsstelle für Raumordnung) v Berlinu. Vodja tega urada višji vladni svetnik Urlacher je namreč najprej 19. in nato 26. oktobra 1940 poslal svoj prispevek o »prostorsko načrtovalnih ozirih nemške jugovzhodne meje«. Verjetno je prispevek z dne 19. oktobra 1940, ki se ni ohranil ali pa ga še nisem našel, imel stališče tega urada do posameznih predlogov ali zahtev za novo nemško-jugoslovansko mejo, ker je prispevek z dne 26. oktobra bolj statističnega značaja. Iz njega lahko izvemo, da je ta urad »glede na prostorsko ureditev« pretresal vprašanje priključitve k nemškemu rajhu tehle jugoslovanskih predelov: a) južne Štajerske vključno z Mežiško dolino in Dravogradom do vitanjske črte (okrog 330.000 oseb), b) južne Štajerske vključno s savinjsko krajino do laške črte (okrog 450.000 oseb), c) območje v zgodovinskih mejah Štajerske (okrog 530.000 oseb) in skupaj z Zagorjem ob Savi (okrog 540.000 oseb), d) območje do predlagane meje Bohinj-Sava (okrog 600.000 oseb), e) Prekmurje (okrog 46.000 oseb).⁵⁹

To stališče državnega urada za prostorsko ureditev bi bil verjetno poslednji dokument v t. i. »mirovni mapi« za Jugoslavijo pri XII. referatu političnega oddelka nemškega zunanjega ministrstva v Berlinu, če se v začetku leta 1941 slučajno ne bi povrnil k zadevi. Oktobra 1940 je Italija namesto Jugoslavije napadla Grčijo in si je Nemčija prizadevala, da Jugoslavijo pritegne k osi Rim—Berlin—Tokio in si zavaruje desno krilo za svoj takrat že predvideni napad na Sovjetsko zvezo. Seveda pa to zamrzovanje zadeve v »mirovni mapi« na Wilhelmstrasse v Berlinu ni povsem ustrezalo celovškim in graškim nacistom. Tako je okrožni vodja in Kutscherin namestnik dr. Karl Pachneck v začetku leta 1941 v razgovoru s šefom protokola nemškega zunanjega ministrstva, poslanikom Alexandrom Freiherrom von Dörnbergom načel tudi vprašanje priključitve Mežiške doline in Jezerskega h Koroški. Kmalu zatem pa je Kutschera, ki se je medtem vrnil iz vojske, poslal Dörnbergu nam že znani spomenici o Mežiški dolini in jeseniškem trikotniku ter jima priložil še zemljevid Koroške. Ne vemo, zakaj mu ni poslal tudi spomenice o radovljiškem, kranjskem in kamniškem okraju. Ker Dörnberg za te zadeve ni bil pristojen, je spomenici in zemljevid Koroške, na katerem so bila posebej označena območja Mežiške doline (I), Jezerskega (II), in Kanal-

⁵⁶ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Hohenthalov zapisek 10. 9. 1940.

⁵⁷ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Hohenthalov zapisek 10. 9. 1940.

⁵⁸ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Hohenthalov pregled spomenic 25. 9. 1940.

⁵⁹ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Italien, pismo vodje Reichsstelle für Raumordnung 26. 10. 1940 s priloženo dopolnitvijo stališča z dne 19. 10. 1940.

ske doline (III) skupaj s spremnim pismom poslal vodji oddelka Nemčija v zunanjem ministrstvu, torej oddelku, ki je že prej prvi dobil in obravnaval spomenice z ozemeljskimi zahtevami do Jugoslavije. Na koncu pisma je Dörnberg prosil, naj spomenici posredujejo Ribbentropu, da bo ta »seznanjen z vprašanji, ki zelo burijo Korošce.«⁶⁰ Toda zadeve niso ponovno obravnavali tako kot prvič poleti 1940, temveč le v oddelku »Nemčija« samem in je vodja oddelka Luther sklenil, naj Kutschero na ustrezen način poučijo, da se takšne zadeve, vse spomenice in vsi dopisi v zvezi z njimi so bili namreč ves čas označeni kot **zaupni**, pošiljajo naravnost na referat stranke v oddelku »Nemčija« in ne prek protokola.⁶¹ Ker so pri referatu stranke v nemškem zunanjem ministrstvu videli, da je spomenici sestavil Maier Kaibitsch, je Luthrov osebni referent Büttner opozorilo poslal njemu in ne Kutscheri ali Pachnecku.⁶²

Nimamo podatkov, da bi spomenice iz Celovca tisti čas obravnavala še neka druga vrhovna nemška ustanova. Pač pa so spomenico o južni meji Štajerske iz Gradca obravnavali v državni pisarni v Berlinu. Videli smo že, da je štajerski gauleiter in državni namestnik dr. S. Uiberreither o spomenici vsaj enkrat govoril z zunanjim ministrom Ribbentropom. Iz nekega vira izvemo, da je vsaj enkrat govoril o njej tudi s Hitlerjem. Referent v državni pisarni Friedrich Wilhelm Kritzinger je namreč 11. septembra sestavil beležko, v kateri je povedal, da mu je priloženo spomenico o južni meji Štajerske skupaj s prilogami ob neki priložnosti izročil dr. von Dohnanyi. »Gladivo izvira od državnega namestnika dr. Uiberreitherja in ga je ta, kot mi je povedal gospod von Dohnanyi, ob priložnosti izročil tudi firerju.«⁶³ Iz obrobnih pripomb lahko ugotovimo, da so imeli dve kopiji, 6 skic in še neko drugo prilogo, ki so jih spravili posebej. Ne vemo zanesljivo, kdaj je bil Uiberreither pri Hitlerju, da mu je izročil spomenico. Morda smemo domnevati, da je bilo to 31. julija 1940 in da je takrat o spomenici govoril tudi z Ribbentropom.⁶⁴ Vodja državne pisarne minister dr. Heinrich Lammers, ki mu je Kritzinger izročil spomenico, je nato sproti določeval dneve, ko mu jo naj dajo na mizo, da jo bo predložil Hitlerju. Iz žigov: »ponovno predloženo« lahko ugotovimo, da se je to zgodilo 20. septembra in 5. oktobra 1940 ter 1. marca 1941.⁶⁵ Ne vemo, kaj je Hitler odgovarjal Lammersu, ko mu je ta predložil spomenico. Vemo le to, da si je v prvih mesecih zelo prizadeval, da bi Jugoslavijo vključil v tabor osnih sil. To mu je 25. marca 1941 uspelo, vendar le za kratek čas. Jugoslovanski narodi so z demonstracijami obsodili sramotni podpis o pristopu Jugoslavije k trojni zvezi in Hitler je ves ogorčen sklenil napasti Jugoslavijo in jo razbiti kot vojaško silo in državo. Ko je aprila 1941 to storil, so koroški in štajerski nacisti dobili novo priložnost za

⁶⁰ PAAA Bon, Pol. XII, Bd. 7, Italien, Dörnbergovo pismo Luthru 4. 2. 1941 s priloženima spomenicama »Das Miesstal« in »Das Dreieck von Assling« ter zemljevidom Koroške. Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 109–110. National Archives Washington, mikrofilm T-120, navitek 1536, posn. D 653117-127.

⁶¹ PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Kieserjevo sporočilo Büttnerju 13. 2. 1941.

⁶² PAAA Bonn, Pol. XII, Bd. 7, Büttnerjevo pismo Maier Kaibitschu 15. 3. 1941.

⁶³ BA Koblenz, fond Reichskanzlei, R II/13839B, Kritzingerjeva beležka s priloženo spomenico »Die Südgrenze der Steiermark. Dr. Hans von Dohnanyi, državni sodni svetnik je bil »Sonderführer B« v vrhovnem poveljstvu nemške vojske.

⁶⁴ Andreas Hillgruber je v svoji zelo dobri knjigi o Hitlerjevi strategiji (Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940–1941. Frankfurt am Main 1965) v prilogi navedel vse ugotovljene Hitlerjeve razgovore, sestanke, obiske itd. v letih 1940–1941 in ima za tisti čas naveden samo ta Uiberreitherjev obisk pri Hitlerju.

⁶⁵ Prav tam. To spomenico je prvi omenil dr. Karl Stuhlpfarrer v svojem članku Germanisierung in Kärnten, objavljenem v dunajski reviji Neues Forum, dec. 1972, str. 40.

uresničevanje svojih dolgoletnih pohlepni teženj po slovenskem ozemlju. Vendar so pri razkosanju in delitvi slovenskega ozemlja morali bolj kot poleti 1940 upoštevati imperialistične pretenzije sosednjih držav, tj. Italije in Madžarske.

5. Sklep

Po prvi svetovni vojni so Nemci z novo jugoslovansko-avstrijsko mejo izgubili manj svojega strnjenege narodnega ozemlja kakor pa Slovenci, vendar so bili oni tisti, ki so ves čas zelo ostro zahtevali spremembo te meje in svoje zahteve utemeljevali z najrazličnejšimi, največkrat lažnimi znanstvenimi »dokazi«. Kjer niso mogli z različnimi tendenčnimi statističnimi podatki dokazati, da gre za večje število Nemcev ali za t. i. »nemško narodno ozemlje«, so trdili, da gre za »nemški kulturni prostor«, kjer pa niso mogli trditi niti tega, so govorili o »nemškem življenjskem prostoru«, s čimer so pravzaprav označevali vse, kar so si želeli. Seveda so vse slovenske predele razglašali za nemški narodni ali vsaj kulturni prostor. Da bi zabrisali vtis številčne neznatnosti nemške manjšine v primerjavi s slovensko večino na strnjem slovenskem ozemlju, so nemški publicisti in lažni znanstveniki pri dokazovanju nemških imperialističnih zahtev do delov slovenskega ozemlja uporabljali t. i. »vindišarsko teorijo«, tj. trditev, da na Koroškem in na slovenskem Štajerskem tvorijo večino prebivalstva »Wendi« ali »Vindišerji«, ki sicer govorijo slovenskemu jeziku podobno narečje, so pa po načinu življenja in kulturi ter po svojem čustvovanju bolj povezani z Nemci kakor pa z zavednimi Slovenci. Zanikali so vsako samoniklost slovenskega narodnega gibanja na Koroškem in na Slovenskem Štajerskem ter trdili, da je bilo le-to uvoženo iz Kranjske.

Na osnovi takšnih znanstveno nevzdržnih trditev so zahtevali priključitev večjih predelov ali pa kar vse slovenske Štajerske, Mežiške doline, bohinjskega kota, zahodnih predelov Prekmurja ali pa tudi vse Kranjske k Avstriji oziroma k Nemčiji. Svoje trditve in zahteve so razglašali v člankih in razpravah v strokovnih revijah ter celo v samostojnih publikacijah. Med najbolj prizadevnimi je bil avstrijski nacist dr. Helmut Carstanjen, od leta 1939 vodja Südostdeutsches Instituta v Gradcu.

Po razdelitvi vplivnih območij med Nemčijo in Italijo je Jugoslavija prišla v območje Italije, ki se je pripravljala, da jo napade in si prisvoji njeno ozemlje ali vsaj del ozemlja. Hitler je bil v začetku naklonjen temu namenu, pozneje pa, ko se je zapletel v vojno z Veliko Britanijo, je Mussoliniju odsvetoval napad na Jugoslavijo, razen če bi kako drugače prišlo do vojne na Balkanu. Še posebno si je Hitler prizadeval, da prepreči napad Italije na Jugoslavijo, ko je videl, da se bo vojna z Veliko Britanijo zavlekla in ko se je Nemčija začela pripravljati na napad na Sovjetsko zvezo. Hotel je namreč, da bi imel zavarovano zaledje desnega krila vzhodne fronte in da bi z Balkana dobil čimveč strateško pomembnih surovin (nafte, rud itd.) in hrane.

Ravno tisti čas, ko je Hitler najbolj pričakoval, da bo Velika Britanija po nemški zmagi v zahodni Evropi pripravljena skleniti mir z Nemčijo in se je Nemčija začela pripravljati na napad na Sovjetsko zvezo, so pokrajinski obmejni urad NSDAP v Celovcu in Südostdeutsches Institut v Gradcu in verjetno tudi nekatere osrednje nemške ustanove v Berlinu sestavili nekaj spo-

menic z zahtevami po spremembi jugoslovansko-nemške državne meje oziroma po vključitvi slovenskih predelov v nemški rajh. V Celovcu so julija 1940 sestavili spomenico o Mežiški dolini in t. i. jeseniškem trikotniku, s katerim so mislili na ves radovljiški okraj, avgusta pa še spomenico o radovljiškem, kranjskem in kamniškem okraju, ki so mejili na Koroško. V Gradcu pa so julija 1940 sestavili spomenico o južni meji Štajerske in v njej predvideli tri možnosti za novo mejo: t. i. vitanjsko črto kot nadaljevanje meje na Karavankah, t. i. laško črto med Savinjo in Savo južno od Celja in nekdanjo štajersko deželno mejo na Savi in Sotli. K tej spomenici so v Gradcu sestavili še t. i. dopolnilne pripombe, v katerih so se zavzeli tudi za priključitev zahodne polovice Prekmurja k nemškemu rajhu, računali pa so celo na možnost, da bi priključili k rajhu tudi predele južno od Save na Kranjskem in vzhodno od Sotle na Hrvaškem. V navedenih spomenicah so v glavnem enako kot prej v tovrstni literaturi utemeljevali upravičenost priključitve slovenskih predelov k Nemčiji. Ni še natančneje ugotovljeno, kdaj so v Celovcu in Gradcu napisali novi spomenici, ki sta verjetno ostali v osnutku, ker njunih primerkov nismo našli v arhivskih fondih osrednjih ustanov nemškega rajha. V zelo obsežni spomenici iz Celovca so si prizadevali politično, zemljepisno in tudi gospodarsko utemeljiti upravičenost priključitve skoraj vse Kranjske in dela slovenske Štajerske h Koroški in tako tudi k nemškemu rajhu. V spomenici iz Gradca pa so predvideli upravnopolitično razdelitev in nacionalnopolitično ureditev slovenske Štajerske po njeni priključitvi k nemškemu rajhu.

Spomenice, ki so jih julija in avgusta 1940 izdelali v Celovcu in Gradcu, so poslali raznim osrednjim ustanovam nemškega rajha, zlasti pa zunanjemu ministrstvu. Tam so jih obravnavali v nekaterih oddelkih in jih dvakrat, tj. 9. avgusta in okrog 8. septembra 1940, predložili tudi zunanjemu ministru Joachim von Ribbentropu in jih nato v referatu za mirovna vprašanja spravili v t. i. »mirovno mapo«. Spomenico o južni meji Štajerske iz Gradca pa je državni namestnik za Štajersko dr. Sigfried Uiberreither najprej osebno predložil Hitlerju in nato jo je Hitlerju še trikrat predložila državna pisarna.

Nemški rajh nekaj časa še ni imel priložnosti, da bi začel uresničevati zahteve po priključitvi slovenskih predelov. Ko pa se mu je aprila 1941 po zmagi nad Jugoslavijo ta priložnost ponudila, je moral pri razkosanju in delitvi slovenskega ozemlja bolj kot poleti 1940 upoštevati imperialistične pretenzije sosednjih držav, tj. Italije in Madžarske.

Zusammenfassung

DEUTSCHE DENKSCHRIFTEN ÜBER GEBIETSANSPRÜCHE IN SLOWENIEN
AUS DEM JAHR 1940

In der vorliegenden Abhandlung ist von den von deutschen nationalsozialistischen Institutionen in Klagenfurt und Graz im Jahr 1940 ausgearbeiteten Denkschriften die Rede, die der Verfasser in jugoslawischen und deutschen Archiven gefunden hat. Der Leiter des Gaugrenzlandamtes in Klagenfurt Alois Maier Kaibitsch hat im Juli 1940 zwei Denkschriften verfasst — eine über das Mežica-Tal und die andere über das sogenannte Dreieck von Jesenice, im August 1940 dann noch eine dritte Denkschrift über die ehemaligen politischen Bezirke Radovljica, Kranj und Kamnik, die an Kärnten angrenzen. In diesen Denkschriften suchte er die Notwendigkeit des Anschlusses dieser Gebiete an Kärnten, d. h. zum deutschen Reich, zu begründen. In Graz hat der Leiter des dortigen Südostinstituts Dr. Helmut Carstanjen eine Denkschrift über die Südgrenze der Steiermark verfasst, in der drei mögliche neue Grenzziehungen erwähnt werden: der sogenannte Weitersteinerzug, der sogenannte Tüffererzug und die Grenze an den Flüssen Sava und Sotla. Als Beilage zu dieser Denkschrift ist nachträglich noch eine Karte ausgearbeitet worden; in der Erläuterung zu dieser Karte ist auch die Eingliederung nordöstlichen Hälfte von Prekmurje in die Steiermark, d. h. ins deutsche Reich, gefordert worden. Diese Denkschriften wurden verschiedenen deutschen Zentralstellen in Berlin vorgelegt, vor allem dem deutschen Aussenministerium, einige auch Hitler.

In Klagenfurt und Graz sind später mindestens noch zwei Denkschriften ausgearbeitet worden, von denen aber der Verfasser nur die Entwürfe vorfand. In der ersten wurden politische, wirtschaftliche und besonders umfangreich geographische Gründe für die Zusammenlegung von Kärnten, eines grossen Teils von Krain (ohne das Krško polje, das der Steiermark angeschlossen werden sollte) und einiger Teile der slowenischen Steiermark (das Gebiet von Slovenj Gradec, Velenje, Sočtanj und das obere Savinjatal) vorgebracht. In der zweiten Denkschrift werden bereits die verwaltungspolitische Gliederung und die nationalpolitische Ordnung der slowenischen Steiermark nach der Besetzung und dem Anschluss an das deutsche Reich vorweggenommen.

Der Verfasser versucht auch zu ergründen, warum die meisten Denkschriften gerade im Juli und Anfang August 1940 verfasst worden sind. Sie wurden in einer Zeit vorbereitet, als Deutschland und Italien sich die Einflusszonen in Europa geteilt haben und als Hitler überzeugt war, dass England bereit sein wird über seine Vorherrschaft auf den Weltmeeren mit Deutschland zu verhandeln und dafür Deutschland die Vorherrschaft auf dem Kontinent zu überlassen.

Nach der Ausarbeitung dieser Denkschrift ist jedoch das deutsche Reich längere Zeit nicht im Stande gewesen diese Gebietsansprüche durchzusetzen. Als nach dem deutschen Sieg im April 1941 diese Möglichkeit gegeben war, mussten jedoch bei der Zerstückelung und Teilung des slowenischen Gebiets in grösserem Ausmass als im Sommer 1940 die imperialistischen Ansprüche der beiden Nachbarstaaten — Italien und Ungarn — berücksichtigt werden.